

Deelname aan de samenleving van mensen met een beperking in 2006 - 2008

Participatiemonitor 2008

P. van den Hoogen
M. Cardol
P. Spreeuwenberg
M. Rijken

ISBN 978-90-6905-991-4

<http://www.nivel.nl>

nivel@nivel.nl

Telefoon 030 2 729 700

Fax 030 2 729 729

©2010 NIVEL, Postbus 1568, 3500 BN UTRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het NIVEL te Utrecht. Het gebruik van cijfers en/of tekst als toelichting of ondersteuning in artikelen, boeken en scripties is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Samenvatting

De belangrijkste bevindingen op een rij

Trends in de tijd 2006-2008

De participatie van mensen met een lichamelijke beperking en mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking is in de periode 2006-2008 niet significant veranderd.¹ Deze bevinding is gebaseerd op het participatie-indexcijfer (PIC), een samenvattende maat die de mate van participatie van mensen met een beperking in één getal weergeeft (tabel 1). Het PIC bevat informatie over de participatie binnen zes domeinen, te weten woonomgeving, mobiliteit, werk, opleiding, vrijetijdsbesteding en sociale contacten. Mensen met een *ernstige* lichamelijke beperking zijn wél meer gaan participeren in de periode 2006-2008; met name het percentage dat betaald werk heeft of maandelijks een uitgaansgelegenheid, culturele activiteit of attractiepark bezoekt is toegenomen.

Tabel 1 Participatie-indexcijfer (PIC)¹ voor de totale groep mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder en voor subgroepen, 2006-2008

	Participatie-indexcijfer (PIC)							
	Lichamelijke beperking ²				Trend 2006- 2008	Verstandelijke beperking ³		Verschil 2006- 2008
	2006	2007	2008	2006		2008		
Totale groep	100 ⁴	102	103		100 ⁴	100		
Leeftijd								
15-39 jaar (referentie)	108	116	110	*	112	113		
40-64 jaar	102	104*	107		97*	96*		
≥ 65 jaar	95*	94*	95*		66*	71*		
Opleidingsniveau								
Laag opgeleid (referentie)	90	92	94		n.b.	n.b.		
Middelbaar opgeleid	105*	107*	109*		n.b.	n.b.		
Hoog opgeleid	121*	123*	120*		n.b.	n.b.		
Ernst van de beperking								
Lichte beperking (referentie)	110	112	112		108	107		
Matige beperking	96*	98*	98*		90*	91*		
Ernstige beperking	69*	73*	77*	*	nvt	nvt		

n.b. niet beschikbaar

* Significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie) of significante trend/verschil 2006-2008 ($p < 0,01$)

1 Alle PICs voor mensen met een lichamelijke beperking zijn relatief ten opzichte van de totale groep mensen met een lichamelijke beperking in 2006 (=100), en alle PICs voor mensen met een verstandelijke beperking zijn relatief ten opzichte van de totale groep mensen met een verstandelijke beperking in 2006 (=100).

2 Hier gedefinieerd als mensen met een motorische of multiple beperking van 15 jaar en ouder.

3 Hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking.

4 De referentiewaarde is gesteld op 100 in het referentiejaar 2006. Zie ook voetnoot 1.

¹ Hoewel het participatie-indexcijfer voor mensen met een lichamelijke beperking in de periode 2006-2008 van 100 (95% betrouwbaarheidsinterval: 97-103) naar 103 (95% betrouwbaarheidsinterval: 100-106) is gegaan, is deze verandering rekening houdend met de onzekerheidsmarge van de schattingen niet significant. In overleg met het Ministerie van VWS is besloten om het panel van mensen met een verstandelijke beperking voorlopig te beperken tot mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking. De reden hiervoor is voornamelijk pragmatisch.

Hoewel de participatie van mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking over het geheel genomen niet is veranderd in 2006-2008, zijn er in deze periode wel veranderingen zichtbaar binnen bepaalde domeinen.

Gunstige veranderingen:

- In 2008 gaan meer mensen met een lichamelijke beperking maandelijks naar een uitgaansgelegenheid, culturele activiteit of attractiepark.

Ongunstige veranderingen:

- Minder mensen met een verstandelijke beperking gaan in 2008 *dagelijks* ergens naar toe, bijvoorbeeld naar werk, vrienden, familie of vereniging.
- Minder mensen met een lichamelijke beperking doen in 2008 vrijwilligerswerk. Deze daling is te wijten aan een daling van het aandeel 65-plussers dat vrijwilligerswerk doet in 2008.

Anno 2008

Mensen met een lichamelijke beperking

De helft van de mensen met een lichamelijke beperking maakt wel eens gebruik van het openbaar vervoer (inclusief Regiotaxi); vrouwen vaker dan mannen, en mensen met zowel een motorische als zintuiglijke beperking vaker dan mensen met alleen een motorische beperking. Ongeveer 7% maakt gebruik van aanvullende collectieve specifieke vervoersvoorzieningen, vaker binnen dan buiten de eigen woonregio. Twee van de vijf mensen is tevreden over dit aanvullende vervoer binnen de eigen regio.

De betaalde arbeidsparticipatie van mensen met een lichamelijke beperking is nog steeds laag (36%) in vergelijking met de algemene bevolking (66%). Mannen en 15-39-jarigen hebben vaker een betaalde baan dan vrouwen en 40-64-jarigen. Het aantal gewerkte uren en de tevredenheid van de werkenden met de arbeidsomstandigheden zijn vergelijkbaar met de algemene bevolking: gemiddeld werkt men bijna 29 uur per week en 77% van de mensen met een beperking is tevreden over het werk. Eén op de zes mensen met een lichamelijke beperking doet vrijwilligerswerk.

De meeste mensen met een lichamelijke beperking zijn maandelijks actief in hun vrije tijd en kunnen de dingen doen die zij willen doen. Vrouwen zijn actiever dan mannen, en mensen met alleen een motorische beperking zien vaker goede vrienden of kennissen dan mensen met zowel een motorische- als zintuiglijke beperking.

Mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking

De meeste mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking wonen in een woonwijk, slechts 8% woont op instellingsterrein. Driekwart gaat dagelijks ergens naar toe, 27% maakt wel eens gebruik van het openbaar vervoer en 59% maakt (ook) gebruik van speciale vervoersvoorzieningen.

De meeste mensen met een verstandelijke beperking hebben dagactiviteiten in de vorm van werk of gaan dagelijks naar een activiteitencentrum. Meer dan 80% van degenen die dagactiviteiten hebben werkt samen met andere mensen met een verstandelijke beperking, en ongeveer een kwart geeft aan wel iets anders te willen in werk of dagactiviteiten. Bijna de helft van degenen die iets anders willen, hebben liever werk dat beter bij ze past en/of afwisselender is.

De meeste mensen met een verstandelijke beperking zijn actief in hun vrije tijd, vaak in georganiseerd verband samen met andere mensen met een verstandelijke beperking. Een

veel kleiner percentage (27%) ontmoet regelmatig vrienden. De helft van degenen die regelmatig vrienden ontmoeten, zien ook vrienden zonder verstandelijke beperking.

Kwetsbare groepen

Op basis van de resultaten van dit onderzoek kunnen vier kwetsbare groepen worden gedefinieerd, die minder participeren dan de totale groep mensen met een verstandelijke of lichamelijke beperking. Het gaat om:

- Ouderen met een verstandelijke beperking
- Mensen met een matige verstandelijke beperking
- Mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking
- Mensen met een lichamelijke beperking die laag opgeleid zijn

Hun achterstand is zichtbaar op de meeste terreinen, maar de terreinen die er het meest uitspringen verschillen per groep. In tabel 2 wordt het percentage mensen uit deze kwetsbare groepen weergegeven dat participeert, afgezet tegen de totale groep mensen met een verstandelijke en lichamelijke beperking.

Laag opgeleiden met een lichamelijke beperking zijn vooral kwetsbaar op het terrein van werk en vrijetijdsbesteding: ze hebben minder vaak werk en zijn minder vaak actief in de vrije tijd. Mensen met een ernstiger lichamelijke beperking hebben niet alleen minder vaak betaald werk, maar komen ook beduidend minder vaak buitenshuis en maken minder vaak gebruik van buurtvoorzieningen. Bovendien zijn ze ook minder vaak tevreden over hun participatie.

Ouderen met een verstandelijke beperking springen er vooral uit op het terrein van mobiliteit en dagbesteding. Ze gaan minder vaak dagelijks ergens naar toe en hebben minder vaak een vorm van dagbesteding (niet in tabel 2). Opgemerkt moet worden dat mensen met een matige verstandelijke beperking vooral vaak *op een andere manier* meedoen. Dit verklaart ook waarom zij juist vaker dagelijks ergens naar toe gaan dan mensen met een lichte verstandelijke beperking. Zij gaan immers vaker dagelijks naar een activiteitencentrum. Daarnaast gaan ze in hun vrije tijd vaker uit omdat ze dit veelal doen in georganiseerd verband met medebewoners met een verstandelijke beperking.

Tabel 2 Participatie (%) van vier kwetsbare groepen mensen met een beperking en van de totale groep mensen met een verstandelijke of lichamelijke beperking, 2008

	Verstandelijke beperking			Lichamelijke beperking		
	65+	Matige VB	Totale groep	Ernstige LB	Laag opgeleid	Totale groep
Woonomgeving en mobiliteit						
Maakt regelmatig gebruik van buurtvoorzieningen	n.b.	n.b.	n.b.	57	82	84
Komt dagelijks buitenshuis	38	78	76	59	84	87
Maakt wel eens gebruik van OV	25	22	27	33	44	50
Werk						
Heeft betaald werk (≥ 12 uur per week)	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	15	26	36
Doet vrijwilligerswerk	12	12	14	13	13	17
Vrije tijd en sociale contacten						
		<u>wel eens</u>		<u>maandelijks</u>		
Bezoekt restaurant, café, bioscoop, theater, attractiepark of museum	77	92	89	22	23	29
Gaat naar activiteiten in georganiseerd verband (bijv. een sport- of zangvereniging)	78	84	83	47	47	53
Ontmoet vrienden/goede kennissen	22	19	27	76	78	82

n.b. niet beschikbaar

Inhoud

Samenvatting	3
1 Inleiding	9
1.1 Achtergrond	9
1.2 Definitie en domeinen van participatie	10
1.3 Doelstelling en onderzoeksvragen	12
2 Participatie van mensen met een lichamelijke beperking	13
2.1 Meedoen in 2006 - 2008	13
2.2 Meedoen en tevreden meedoen in 2008	16
2.2.1 Woonomgeving en mobiliteit	16
2.2.2 Werk en opleiding	18
2.2.3 Vrijtijdsbesteding en sociale contacten	20
2.3 Kwetsbare groepen	21
3 Participatie van mensen met een verstandelijke beperking	25
3.1 Meedoen in 2006 en 2008	25
3.2 Meedoen en tevreden meedoen in 2008	28
3.2.1 Woonomgeving en mobiliteit	28
3.2.2 Werk, dagbesteding en opleiding	29
3.2.3 Vrijtijdsbesteding en sociale contacten	30
3.3 Kwetsbare groepen	32
4 Methodische verantwoording	35
4.1 Onderzoeksgroepen en respons	35
4.2 Gebruikte maten voor participatie	37
4.3 Standaardisatie en data-analyse	42
5 Beschouwing	45
Literatuur	49
Bijlage A: Standaardpopulaties	51
Bijlage B: Resultaten mensen met een lichamelijke beperking, totale groep en subgroepen	55
Bijlage C: Resultaten mensen met een verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen (gegevens mensen zelf)	61
Bijlage D: Resultaten mensen met een verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen (gegevens directe naasten)	69

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Mensen met een beperking in Nederland

De groep Nederlanders met een beperking is een omvangrijke en heterogene groep. Er zijn in Nederland naar schatting 3,6 miljoen mensen met een lichamelijke beperking, waarvan bijna twee miljoen mensen een lichte beperking en circa 1,7 miljoen mensen een matige of ernstige lichamelijke beperking hebben (De Klerk, 2007). Het betreft mensen met een motorische of zintuiglijke beperking of beide (multiële beperking). Het aantal personen in Nederland met een verstandelijke beperking wordt geschat op 112.000 (Schuurman en van der Zwan, 2009).

Wat deze mensen ondanks hun grote diversiteit gemeen hebben, is dat zij kwetsbaar zijn daar waar het hun maatschappelijke participatie betreft. Mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking doen op allerlei terreinen in mindere mate mee dan mensen zonder beperking. Bovendien is bekend dat de verschillen in participatie tussen mensen met en zonder lichamelijke beperking niet kleiner zijn geworden (van den Hoogen et al. 2008; Cardol et al., 2006; van den Brink-Muinen et al., 2009).

Wettelijke verankering participatie

De afgelopen decennia is het denken over mensen met een beperking en hun positie in de samenleving aanzienlijk veranderd. Tot eind jaren negentig werden de oorzaken van participatieproblemen vooral bij het individu gelegd. Dit leidde tot een overheidsbeleid gericht op het creëren van speciale voorzieningen voor mensen met een beperking. Tegenwoordig is het uitgangspunt van het (inclusieve) beleid dat mensen met een chronische ziekte en/of een beperking net als andere mensen volwaardig moeten kunnen participeren. En zij moeten daarbij zoveel mogelijk gebruik kunnen maken van voorzieningen die voor alle burgers bedoeld zijn. Pas wanneer dat niet kan, zijn er extra voorzieningen nodig. Dit veranderende beleid ten aanzien van mensen met een beperking is terug te vinden in een tweetal wetten.

Het recht van mensen met een beperking om volwaardig te kunnen deelnemen aan de samenleving is vastgelegd in de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte (Wgbh/cz). Gelijke behandeling van mensen met een beperking wordt hierbij gezien als een gedeelde verantwoordelijkheid van het individu en de samenleving als geheel. Het recht op gelijke behandeling in werk en beroepsonderwijs is eind 2003 vastgelegd in de Wgbh/cz (Staatsblad, 2003). De werkingssfeer van de Wgbh/cz is sinds 1 augustus 2009 uitgebreid naar het hele onderwijs en wonen. In de wet is ook een verbeterde toegankelijkheid van het stads- en streekvervoer per 2010 opgenomen. Ook internationaal worden de rechten van personen met een beperking vastgelegd waardoor ze beter kunnen deelnemen aan de samenleving. In 2007 heeft Nederland het VN-verdrag ondertekend dat aangeeft hoe landen ervoor kunnen zorgen dat mensen met een beperking alle rechten kunnen genieten zonder gediscrimineerd te worden (www.un.org/esa/socdev/enable/rights/convtexte.htm). Verschillende ministeries ontwikkelen samen de wetgeving om het verdrag in Nederland van kracht te kunnen laten worden.

Begin 2007 is de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) in werking getreden (Eerste Kamer, 2005/2006). Dit is een participatiewet, met als voornaamste doel om zoveel mogelijk mensen te laten meedoen in de samenleving. De verantwoordelijkheid voor (de uitvoering van) de Wmo ligt bij de gemeenten. Gemeenten bepalen zelf welke vormen van maatschappelijke ondersteuning ze aanbieden. Voorbeelden van ondersteuning zijn hulp bij het huishouden, vervoersvoorzieningen binnen de regio voor mensen die niet met het openbaar vervoer kunnen reizen (bijvoorbeeld taxibus), woningaanpassingen of activiteiten in de wijk zoals een maandelijkse eetclub. Gemeenten hebben naast de verantwoordelijkheid voor de maatschappelijke ondersteuning, de verplichting om hun burgers en cliëntenorganisaties te betrekken in hun plannen voor de Wmo.

Participatiemonitor NIVEL

Om ontwikkelingen op het gebied van participatie over de tijd te kunnen volgen brengt het NIVEL sinds 2005 jaarlijks de participatiemonitor uit. Doel van deze monitor is het periodiek en systematisch verzamelen en presenteren van gegevens over de maatschappelijke participatie van mensen met een beperking. De monitor vervult daarmee een signalerende en beleidsondersteunende functie. Er zijn reeds drie rapporten met gegevens van de participatiemonitor verschenen. Het eerste rapport beschrijft voor 2005 in hoeverre en hoe mensen met een lichamelijke beperking deelnemen aan de samenleving en wat zij daarvan vinden (Cardol et al., 2006). Het tweede rapport beantwoordt deze vraag voor 2006 voor mensen met een verstandelijke beperking (Cardol et al., 2007). Het derde rapport beantwoordt deze vraag voor 2007 voor zowel mensen met een lichamelijke beperking als voor mensen met een verstandelijke beperking (van den Hoogen et al., 2008). Het huidige rapport beschrijft in welke mate en binnen welke domeinen mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking in 2006-2008 aan de samenleving deelnamen en hoe zij hun participatie beoordelen.

1.2 Definitie en domeinen van participatie

Definitie participatie

Participatie, dat is waar zowel de overheid als veel mensen met een beperking zelf naar streven. Vanuit beleidsoogpunt staat centraal in welke mate mensen met een beperking feitelijk meedoen aan de samenleving. Doel van het overheidsbeleid is immers dat zoveel mogelijk mensen gaan meedoen. Gezien vanuit het individu draagt naast de feitelijke participatie ook de mate waarin deelname door die persoon als zinvol wordt ervaren in belangrijke mate bij aan diens kwaliteit van leven (Cardol et al., 2006). Participatie wordt in dit rapport daarom gedefinieerd als ‘het vervullen van sociale en maatschappelijke rollen op een voor de persoon zinvolle manier.’ Met zinvol wordt in dit verband bedoeld passend bij de mogelijkheden en behoeften van die persoon en leidend tot tevredenheid. Aan welke (mate van) participatie iemand behoefte heeft wordt mede bepaald door iemands ervaringen en de beoordeling hiervan en door de waarde of het belang dat iemand aan participatie (op een bepaald terrein) hecht. Om die reden besteden we in dit rapport naast de feitelijke participatie ook aandacht aan ervaren tevredenheid met participatie. De bovengenoemde definitie van participatie sluit aan bij de definitie van

participatie volgens de Internationale Classificatie van het menselijk Functioneren (ICF, 2001) en houdt daarnaast ook rekening met de mogelijkheden en behoeften van een persoon.

Participatiedomeinen

Participatie is in dit onderzoek onderverdeeld in zes domeinen; woonomgeving, mobiliteit, werk, opleiding, vrijetijdsbesteding en sociale contacten.

De domeinen ‘woonomgeving’ en ‘mobiliteit’ hebben betrekking op het gebruik maken van algemene voorzieningen in de directe woonomgeving zoals winkels, banken, pinautomaten en parken, en van het openbaar vervoer. De overheid streeft er in het kader van gelijke behandeling immers naar dat mensen met een beperking daar zoveel mogelijk gebruik van kunnen maken, net als iedere andere burger. Gebruik kunnen maken van het openbaar vervoer en van aanvullende collectieve specifieke vervoersvoorzieningen indien dit niet mogelijk is, is vaak een randvoorwaarde voor participatie (Cardol et al., 2006). Voorbeelden van aanvullende collectieve specifieke vervoersvoorzieningen voor vervoer binnen de eigen regio zijn de ouderenbus, de Wmo-deeltaxi of gebruik van de Regiotaxi (openbaar vervoer per deeltaxi van deur tot deur op afroep) tegen gereduceerd tarief met een Wmo-pas. Aanvullend collectief specifiek taxivervoer voor mensen met een beperking buiten de regio is geregeld via het Valysstelsel (www.Valys.nl). Voor de groep mensen met een verstandelijke beperking concentreert het hedendaagse denken over ondersteuning zich ook sterk op het domein ‘woonomgeving’. Woonomgeving heeft in dit verband betrekking op het *in* de samenleving wonen, wat een belangrijke eerste stap is naar inclusie (Schuurman en van der Zwan, 2009).

Werk, betaald of onbetaald, heeft een positieve invloed op de zelfwaardering en kwaliteit van leven. Betaald werk geeft bovendien de mogelijkheid om een eigen inkomen te verwerven en de autonomie te vergroten (Cardol et al., 2007). Langzaam aan is het inzicht ontstaan dat de betekenis van arbeid voor mensen met een beperking niet anders is dan voor ieder ander (Schuurman en van der Zwan, 2009). Het hebben van werk wordt algemeen als een belangrijk onderdeel van participatie beschouwd (Cardol et al., 2007; Schuurman en van der Zwan, 2009; Kwekkeboom en van Weert 2008).

De betekenis van onderwijs voor de mens wordt al heel lang onderkend. Onderwijs kan een bijdrage leveren aan een bredere participatie en is zelf ook een domein waarop inclusie vorm kan worden gegeven: inclusief onderwijs (Schuurman en van der Zwan, 2009).

Een ander onderdeel van participatie is het gebruik maken van dat wat de samenleving de burgers te bieden heeft. Deze vorm van participatie valt grotendeels onder het domein vrijetijdsbesteding. Vrijetijdsactiviteiten kunnen bijdragen aan ontwikkeling van capaciteiten en vaardigheden en zijn een manier om met de samenleving in aanraking te komen (Kwekkeboom en van Weert, 2008). Ontmoetingen met vrienden en sociale contacten zijn ook manieren om de vrije tijd te besteden. Het deel uitmaken van een sociaal netwerk is expliciet opgenomen in artikel 4 van de Wmo (Eerste Kamer, 2005/2006).

Daarbij zijn sociale contacten een belangrijk onderdeel van de nieuwe visie op de ondersteuning voor mensen met een verstandelijke beperking. Sociale contacten bieden mensen de zekerheid dat, als het nodig is, zij op de steun van anderen kunnen rekenen (Hortulanus en Machielse, 2000; Halpern, 2005).

1.3 Doelstelling en onderzoeksvragen

Doelstelling

Het doel van dit rapport is inzicht te verkrijgen in ontwikkelingen in de participatie van mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking.

Onderzoeksvragen

De onderzoeksvraag die in dit rapport centraal staat luidt: *In welke mate en binnen welke domeinen nemen mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking in 2006-2008 deel aan de Nederlandse samenleving en hoe beoordelen zij hun participatie?*

Deze hoofdvraag is opgesplitst in de volgende deelvragen:

1. *Vergelijking in de tijd: participeren in 2006, 2007 en 2008.*

Is de participatie van mensen met een lichamelijke beperking en mensen met een verstandelijke beperking in de periode 2006 - 2008 veranderd? Deze vraag beantwoorden we aan de hand van het participatie-indexcijfer, een samenvattende maat voor participatie (zie voor verdere uitleg §4.2).
2. *Feitelijke participatie en tevredenheid met feitelijke participatie in 2008*
 - In welke mate is er sprake van participatie van mensen met een lichamelijke beperking en mensen met een verstandelijke beperking binnen de domeinen woonomgeving, mobiliteit, werk, opleiding, vrije tijdsbesteding en sociale contacten?
 - In welke mate participeren mensen met een verstandelijke beperking daarbij door gebruik te maken van reguliere voorzieningen of temidden van mensen zonder verstandelijke beperking?²
 - In welke mate zijn mensen met een beperking tevreden over de gerealiseerde participatie in de voornoemde domeinen?
3. *Verschillen in (tevredenheid met) feitelijke participatie naar achtergrondkenmerken*

Zijn er verschillen in de mate en wijze van feitelijke participatie van mensen met een beperking, en verschillen in de mate waarin zij daar tevreden over zijn, naar achtergrondkenmerken zoals leeftijd, geslacht en ernst van de beperking?

² Bij mensen met een lichamelijke beperking die zelfstandig wonen is dit geen relevante onderzoeksvraag omdat zij, als ze meedoen, vrijwel allemaal meedoen door gebruik te maken van reguliere voorzieningen of temidden van mensen zonder lichamelijke beperking (van den Hoogen et al, 2008).

2 Participatie van mensen met een lichamelijke beperking

Dit hoofdstuk beschrijft de participatie van zelfstandig wonende mensen met een lichamelijke beperking van 15 jaar en ouder in Nederland. Het betreft mensen die moeite hebben met de algemene dagelijkse levensverrichtingen (ADL), de mobiliteit, de huishoudelijke verzorging of het langdurig zitten en staan (motorische beperking), en mensen die naast motorische beperkingen ook nog problemen hebben met zien of horen (multipel beperking) (De Klerk, 2007).³ In vergelijking met de algemene Nederlandse bevolking bevat deze populatie van mensen met een lichamelijke beperking relatief meer vrouwen, ouderen en laag opgeleiden.

De in dit hoofdstuk gepresenteerde gegevens worden daar waar mogelijk vergeleken met cijfers gevonden in de algemene bevolking.

2.1 Meedoen in 2006 - 2008

Mensen met een lichamelijke beperking participeren op allerlei terreinen minder dan mensen zonder beperking. Bovendien is bekend dat de verschillen in participatie tussen mensen met en zonder lichamelijke beperking tussen 1995 en 2007 niet kleiner zijn geworden (Cardol et al., 2006; De Klerk, 2007; van den Hoogen et al., 2008).

In deze paragraaf beschrijven we ontwikkelingen in de participatie van mensen met een lichamelijke beperking in de afgelopen drie jaar (2006-2008). Dit doen we aan de hand van het participatie-indexcijfer, een samenvattende maat die de mate van participatie van mensen met een beperking in één getal weergeeft. Het indexcijfer is een relatieve maat voor participatie die zichtbaar maakt of er sprake is van een verandering in de mate van participatie in een bepaald jaar ten opzichte van voorgaande jaren. Het relatieve cijfer geeft de mate van participatie weer ten opzichte van de totale groep mensen met een lichamelijke beperking in 2006 (referentiejaar).

Geen verandering in participatie

De participatie van mensen met een lichamelijke beperking is in de periode 2006-2008 niet significant veranderd⁴ (tabel 2.1). Mensen met een *ernstige* lichamelijke beperking zijn wel significant meer gaan meedoen, met name doordat het aandeel dat betaald werk heeft in 2006-2008 significant is toegenomen (van 9% in 2006 naar 15% in 2008) en het aandeel dat maandelijks een uitgaansgelegenheid, culturele activiteit of attractie bezoekt (toename van 13% in 2006 naar 22% in 2008) (tabel B5, bijlage B).

In de leeftijdsgroep van 15-39 jaar is ook een significante trend te zien, maar niet lineair: in 2008 participeren weer ongeveer evenveel mensen als in 2006, na een stijging in 2007. Deze non-lineaire trend is vooral te wijten aan de significante daling in het aandeel 15-39 jarigen dat maandelijks vrienden of goede kennissen ontmoet in 2008 (77%), ten opzichte van de twee voorgaande jaren (89%) (tabel B6, bijlage B).

³ Het betreft hier problemen met zien of horen die niet volledig gecorrigeerd kunnen worden door het gebruik van respectievelijk een bril/contactlenzen of een gehoorapparaat. Mensen met alleen een zintuiglijke beperking zijn niet meegenomen omdat dit aantal te gering is om valide uitspraken over te kunnen doen.

⁴ De niet-significante trend heeft betrekking op de analyse waarbij gebruik van het openbaar vervoer niet in de berekening van het participatie-indexcijfer is meegenomen, omdat de vraagstelling over OV-gebruik in 2008 is veranderd.

Wat betreft ontwikkelingen op specifieke domeinen van participatie (tabel 2.2), zien we dat het percentage mensen dat gebruik maakt van het openbaar vervoer (OV) significant is toegenomen. Deze toename komt echter door een veranderde vraagstelling. In de vraag over OV-gebruik werd in 2008 namelijk het gebruik van een Regiotaxi als antwoordoptie toegevoegd. Dit is een vorm van aanvullend OV per deeltaxi van deur tot deur, op afroep beschikbaar. Mensen die over een Wmo-pas beschikken kunnen tegen gereduceerd tarief met de Regiotaxi kiezen. Toevoeging van de Regiotaxi (al dan niet met een Wmo-pas) aan OV gebruik heeft geleid tot een significante toename in het aandeel OV-gebruikers in 2008.

Het percentage mensen met een lichamelijke beperking dat maandelijks een uitgaansgelegenheid, culturele activiteit of attractie bezoekt is in 2008 ook significant toegenomen. Verder is het percentage *hoogopgeleide* mensen met een lichamelijke beperking dat betaald werk heeft in 2008 toegenomen (tabel B4, bijlage B).

Het aandeel mensen dat vrijwilligerswerk doet is daarentegen significant afgenomen, doordat het percentage 65-plussers dat vrijwilligerswerk doet significant is gedaald van 20% in 2006 tot 14% in 2008 (tabel B4, bijlage B).

Hoewel het aandeel mensen met een lichamelijke beperking dat maandelijks vrienden of goede kennissen ontmoet in 2006-2008 niet significant is veranderd, zijn er op dit domein wel veranderingen zichtbaar binnen een aantal subgroepen. Mannen, 65-plussers, laag opgeleiden en mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking hebben in 2008 minder vaak contact met vrienden of goede kennissen dan in 2006 (tabel B6, bijlage B).

Blijvend kwetsbare groepen

Mensen met een lichamelijke beperking die laag opgeleid zijn en mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking participeren significant minder dan degenen met een middelbaar en hoog opleidingsniveau en degenen met een lichte beperking (tabel 2.1). Verder doen ouderen (≥ 65 jaar) minder vaak mee dan mensen jonger dan 65 jaar. Dit laatste is echter grotendeels te wijten aan het feit dat ouderen geen betaald werk meer verrichten, en het verrichten van betaald werk wel is meegenomen in de constructie van het participatie-indexcijfer, ook bij de groep ouderen.

De verschillen in participatiegraad naar opleidingsniveau, ernst van de beperking en leeftijd zijn door de jaren heen niet veranderd. De verschillen naar opleiding en ernst van de beperking zijn wel groter dan de verschillen naar leeftijd, en bovendien op vrijwel alle participatiedomeinen zichtbaar (niet in tabel). In §2.3 wordt de participatie naar opleidingsniveau en ernst van de beperking per domein daarom uitvoeriger beschreven.

Tabel 2.1 Participatie-indexcijfer (PIC)¹, gebaseerd op gegevens over de feitelijke participatie, mensen met een lichamelijke beperking², 2006-2008

	PIC			Trend 2006-2008
	2006	2007	2008	
Totaal mensen met een lichamelijke beperking	100 ³	102	103	
Leeftijd				
15-39 jaar (referentie)	108	116	110	*
40-64 jaar	102	104*	107	
≥ 65 jaar	95*	94*	95*	
Geslacht				
Man (referentie)	99	101	100	
Vrouw	101	102	105	
Opleidingsniveau				
Laag opgeleid (referentie)	90	92	94	
Middelbaar opgeleid	105*	107*	109*	
Hoog opgeleid	121*	123*	120*	
Ernst van de beperking				
Lichte beperking (referentie)	110	112	112	
Matige beperking	96*	98*	98*	
Ernstige beperking	69*	73*	77*	*
Aard van de beperking				
Alleen motorisch (referentie)	100	103	103	
Motorisch en zintuiglijk	99	100	103	
(n)	(5174)	(5174)	(5174)	

* Significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie) of significante trend 2006-2008 ($p < 0,01$), óók wanneer OV-gebruik niet in de berekening van het indexcijfer is meegenomen.

1 Alle indexcijfers zijn relatief ten opzichte van totale groep mensen met een lichamelijke beperking in 2006 (=100).

2 Hier gedefinieerd als mensen met een motorische of multipele beperking van 15 jaar en ouder.

3 De referentiewaarde is gesteld op 100 in het referentiejaar 2006.

Tabel 2.2 Feitelijke participatie van mensen met een lichamelijke beperking¹ naar domein, 2006-2008 (in procenten)

	2006	2007	2008	Trend 2006- 2008
Woonomgeving				
Maakt regelmatig gebruik van minimaal twee buurtvoorzieningen ²	83	83	84	
Mobiliteit				
Komt dagelijks buitenshuis	86	86	87	
Maakt wel eens gebruik van OV ³	42	43	50	* ⁴
Werk				
Heeft betaald werk (≥12 uur per week)	33	36	36	
Doet vrijwilligerswerk	21	21	17	*
Opleiding				
Volgt een opleiding of werkgerelateerde cursus	5	5	5	
Vrije tijdsbesteding				
Bezoekt <u>maandelijks</u> een restaurant, café, bioscoop, theater, attractiepark of museum	22	26	29	*
Gaat <u>maandelijks</u> naar activiteiten in georganiseerd verband ⁵	52	53	53	
Sociale contacten				
Ontmoet maandelijks vrienden/goede kennissen	85	85	82	
(n)	(5174)	(5174)	(5174)	

* Significante trend 2006-2008 (p<0.01)

1 Hier gedefinieerd als mensen met een motorische of multiple beperking van 15 jaar en ouder.

2 Mensen die regelmatig gebruik maken van buurtvoorzieningen hebben bij minimaal twee van de vijf volgende categorieën aangegeven dat zij de betreffende voorziening regelmatig gebruiken: 1. winkels, 2. bank/postkantoor/pinautomaat, 3. bibliotheek, 4. buurthuis, 5. park en groenvoorzieningen.

3 Bus, trein, tram, metro of Regiotaxi (al dan niet met gebruik van een Wmo-pas).

4 De significante trend in gebruik van OV is te wijten aan een veranderde vraagstelling. In 2008 is in de vraagstelling namelijk het gebruik van een Regiotaxi toegevoegd.

5 Hier gedefinieerd als minimaal eens per maand deelnemen aan een vereniging of religieuze bijeenkomst of in het afgelopen jaar een niet aan werk gerelateerde cursus gevolgd hebben.

2.2 Meedoen en tevreden meedoen in 2008

In deze paragraaf beschrijven we de mate waarin mensen met een lichamelijke beperking in 2008 aan de samenleving deelnamen, en de mate waarin zij tevreden waren met de gerealiseerde participatie op de diverse domeinen. Hierbij wordt ook aandacht besteed aan gevonden verschillen in de mate van participatie naar leeftijd, geslacht en aard van de beperking. Omdat verschillen naar opleidingsniveau en ernst van de beperking op vrijwel alle domeinen zichtbaar zijn, worden deze in een aparte paragraaf beschreven (§2.3, kwetsbare groepen).

2.2.1 Woonomgeving en mobiliteit

In tabel 2.3 wordt weergegeven welk deel van de mensen met een lichamelijke beperking dagelijks buitenshuis komt en gebruik maakt van vervoers- en buurtvoorzieningen. Het gaat bij dit laatste om het regelmatig gebruiken van tenminste twee van de volgende algemene voorzieningen in de buurt: winkels, bank, postkantoor, pinautomaat, bibliotheek, buurthuis, park of groenvoorzieningen. In de rechterkolom van tabel 2.3 staat of men dat ook naar tevredenheid doet.

De meeste mensen met een lichamelijke beperking komen dagelijks buitenshuis en maken regelmatig gebruik van buurtvoorzieningen. Zij zijn bovendien in hoge mate tevreden over het dagelijks buitenkomen en over de manier waarop ze gebruik maken van algemene voorzieningen in de buurt (tabel 2.3).

De helft maakt gebruik van het openbaar vervoer, 7% van specifiek vervoer

De helft van de mensen met een lichamelijke beperking maakte in 2008 af en toe of regelmatig gebruik van het openbaar vervoer (OV) (tabel 2.3). Hieronder wordt verstaan het gebruik van bus, trein, tram, metro of Regiotaxi (openbaar vervoer per deeltaxi van deur tot deur op afroep, al dan niet met gebruik van een Wmo-pas).

Vrouwen met een lichamelijke beperking maken vaker gebruik van het OV dan mannen (55% versus 39%), en mensen die naast de motorische beperking ook nog problemen hebben met zien of horen vaker dan mensen met alleen een motorische beperking (56% versus 48%) (tabel B3, bijlage B).

In 2008 maakte in totaal 7% van de mensen met een lichamelijke beperking gebruik van aanvullende collectieve specifieke vervoersvoorzieningen (tabel 2.3). Voorbeelden hiervan voor vervoer binnen de eigen regio zijn de ouderenbus, de Wmo-deeltaxi of gebruik van de Regiotaxi tegen gereduceerd tarief met een Wmo-pas. Aanvullend collectief specifiek taxivervoer voor mensen met een beperking buiten de regio is geregeld via het Valysysteem (www.Valys.nl). In 2008 maakte 7% van de mensen met een lichamelijke beperking gebruik van aanvullende collectieve specifieke vervoersvoorzieningen binnen de eigen regio en 4% buiten de regio (tabel 2.3). Mensen met een lichamelijke beperking van 65 jaar en ouder maken vaker gebruik van specifieke vervoersvoorzieningen dan degenen in de leeftijdsgroep van 15-64 jaar (niet in tabel).

Van de mensen met een lichamelijke beperking die in 2008 met het OV reisden, was circa de helft (48%) hier tevreden over. De groep 65-plussers is twee keer zo vaak tevreden met het OV als de groep 15-39-jarigen (niet in tabel). Wat betreft de tevredenheid met het gebruik van het aanvullend vervoer, is 40% tevreden met het aanvullend vervoer binnen de regio en iets meer dan de helft (54%) met het aanvullend vervoer buiten de regio (Valys).

Tabel 2.3: Woonomgeving en mobiliteit van mensen met een lichamelijke beperking¹, 2008

	Feitelijke participatie %		Participatie naar tevredenheid %
Woonomgeving			
Maakt regelmatig gebruik van buurtvoorzieningen ²	84	→	86
Mobiliteit			
Komt dagelijks buitenshuis	87	→	94
Maakt wel eens gebruik van OV ³	50	→	48
Maakt gebruik van aanvullende collectieve specifieke vervoersvoorzieningen	7	→	n.b. ⁵
binnen de regio ⁴	7	→	40
buiten de regio (Valys)	4	→	54
(n)	5174		1339 ⁶

1 Hier gedefinieerd als mensen met een motorische of multiële beperking van 15 jaar en ouder.

2 Mensen die regelmatig gebruik maken van buurtvoorzieningen hebben bij minimaal twee van de vijf volgende categorieën aangegeven dat zij de betreffende voorziening regelmatig gebruiken: 1. winkels, 2. bank/postkantoor/pin-automaat, 3. bibliotheek, 4. buurthuis, 5. park en groenvoorzieningen.

3 Bus, trein, tram, metro of Regiotaxi (al dan niet met gebruik van een Wmo-pas).

4 Ouderenbus, Wmo-deeltaxi of Regiotaxi met gebruik van een Wmo-pas.

5 Niet beschikbaar.

6 De n verschilt per vraag (range 213-1339), omdat de mate van tevredenheid alleen werd gevraagd aan degenen die op het genoemde gebied participeren.

2.2.2 Werk en opleiding

In tabel 2.4 wordt weergegeven welk deel van de mensen met een lichamelijke beperking in 2008 betaald werk verrichtte (≥ 12 uur per week), vrijwilligerswerk deed of een opleiding of werkgerelateerde cursus volgde. De gepresenteerde gegevens over betaald werk betreffen mensen met een lichamelijke beperking van 15 t/m 64 jaar, die behoren tot de (potentiële) beroepsbevolking.

Tabel 2.4: Arbeidsparticipatie en het volgen van een opleiding van mensen met een lichamelijke beperking¹, 2008

	Feitelijke participatie %		Participatie naar tevredenheid %
Werk			
Heeft betaald werk ² (≥ 12 upw)	36	→	77
Doet vrijwilligerswerk	17	→	93
Opleiding			
Volgt werkgerelateerde cursus of opleiding	5	→	n.b. ³
(n)	5174		369 ⁴

1 Hier gedefinieerd als mensen met een motorische of multiële beperking van 15 jaar en ouder.

2 Percentage heeft betrekking op de leeftijdsgroep 15-64 jaar.

3 Niet beschikbaar.

4 De n verschilt per vraag (range 291-369), omdat de mate van tevredenheid alleen werd gevraagd aan degenen die op het genoemde gebied participeren.

Blijvend lage arbeidsparticipatie in vergelijking met algemene bevolking

De (betaalde en vrijwillige) arbeidsparticipatie van mensen met een lichamelijke beperking is in 2008 nog steeds laag in vergelijking met de algemene bevolking. Ruim een derde van de mensen met een lichamelijke beperking had in 2008 betaald werk voor tenminste 12 uur per week (tabel 2.4). Van deze groep werkte 96% bij een reguliere werkgever of als zelfstandig ondernemer en 4% via een arbeidsplaats in het kader van de sociale werkvoorziening (WSW). In de algemene bevolking had in 2008 68% betaald werk voor tenminste 12 uur per week (statline.cbs.nl/statweb).

Net als bij de algemene bevolking hangt bij mensen met een lichamelijke beperking het hebben van betaald werk niet alleen sterk samen met het behaalde opleidingsniveau (zie §2.3) maar eveneens met geslacht en leeftijd. Ook bij mensen met een lichamelijke beperking hebben mannen vaker (49%) dan vrouwen (29%), en 15 t/m 39 jarigen vaker (49%) dan 40 t/m 64 jarigen (29%) een betaalde baan voor tenminste 12 uur per week (tabel B4, bijlage B). Bij mannen is het verschil in arbeidsparticipatie met de algemene bevolking minder groot dan bij vrouwen. Eveneens is het verschil in arbeidsparticipatie met de algemene bevolking in de jongere leeftijdsgroep minder groot dan bij de 40-plussers.

Eén op de zes mensen met een lichamelijke beperking (17%) verrichtte in 2008 vrijwilligerswerk voor gemiddeld 5 uur per week. In de algemene bevolking verrichtte in 2007 44% vrijwilligerswerk voor gemiddeld 5 uur per week. Het relatief hogere percentage mensen dat vrijwilligerswerk doet in de algemene bevolking is mogelijk deels te wijten aan het gebruik van een bredere vraagstelling in het CBS-onderzoek vergeleken met het NPCG-onderzoek (CBS, 2008). Een andere mogelijke verklaring is dat de beide populaties anders zijn samengesteld: de populatie mensen met een lichamelijke beperking bevat relatief meer ouderen in vergelijking met de algemene bevolking. En 65-plussers doen minder vaak vrijwilligerswerk dan 15-64 jarigen, zowel in de algemene bevolking (37% versus 46%) als onder mensen met een lichamelijke beperking (14% versus 20%).

Aantal gewerkte uren en tevredenheid met arbeidsomstandigheden vergelijkbaar met algemene bevolking

Mensen met een lichamelijke beperking die in 2008 betaald werk verrichtten voor tenminste 12 uur per week deden dat gemiddeld 28,5 uur per week. Het gemiddeld aantal gewerkte uren verschilt niet veel van de algemene bevolking (31,5 uur). Vrouwen met een lichamelijke beperking werken minder uren (25,3 uur) dan mannen (34,6 uur), net als in de algemene bevolking.

Ook de tevredenheid met de arbeidsomstandigheden (77%) onder mensen met een lichamelijke beperking die in 2008 betaald werk verrichtten is vergelijkbaar met die onder de algemene beroepsbevolking (75%) (Koppes et al., 2009).

Van de mensen met een lichamelijke beperking die niet tevreden zijn met de arbeidsomstandigheden op hun betaalde werk, geeft de helft (52%) aan minder uren te willen werken, minder belastend werk te willen doen en/of flexibelere werktijden te willen hebben. Twee van de vijf ontevredenen willen meer begrip van hun baas en/of collega's voor de gevolgen van de beperking op hun functioneren.

Van de mensen die vrijwilligerswerk doen zijn verreweg de meesten tevreden met de arbeidsomstandigheden op het werk (tabel 2.4).

2.2.3 Vrijtijdsbesteding en sociale contacten

In tabel 2.5 wordt weergegeven welk deel van de mensen met een lichamelijke beperking in 2008 maandelijks actief was in de vrije tijd en regelmatig contact had met vrienden of goede kennissen. Bij de vrijetijdsactiviteiten is een onderscheid gemaakt tussen het deelnemen aan activiteiten in georganiseerd verband (een vereniging, een niet aan werk gerelateerde cursus of een religieuze bijeenkomst), het bezoeken van een café, restaurant, bioscoop, theater, museum of attractie en het sporten in niet-georganiseerd verband. Dit laatste omvat ook het alleen of met een ander gaan wandelen of fietsen.

Tabel 2.5: Vrijtijdsbesteding en sociale contacten van mensen met een lichamelijke beperking¹, 2008

	Feitelijke participatie %		Participatie naar tevredenheid %
Vrijtijdsbesteding			
Maandelijks actief in georganiseerd verband ²	53		
Sport maandelijks in niet-georganiseerd verband	56		
Bezoekt maandelijks uitgaansgelegenheid, culturele activiteit of attractie	29		
Maandelijks actief in vrije tijd (totaal) ³	82	→	79
Sociale contacten			
Ontmoet maandelijks vrienden of goede kennissen	82	→	84
Ontmoet wekelijks vrienden of goede kennissen	42	→	n.b. ⁴
(n)	5174		1421 ⁵

1 Hier gedefinieerd als mensen met een motorische of multi-pele beperking van 15 jaar en ouder.

2 Hier gedefinieerd als minimaal eens per maand deelnemen aan een vereniging of religieuze bijeenkomst of in het afgelopen jaar een niet aan werk gerelateerde cursus gevolgd hebben.

3 Maandelijks actief in georganiseerd verband of sport maandelijks in niet-georganiseerd verband of bezoekt maandelijks uitgaansgelegenheid, culturele activiteit of attractie.

4 Niet beschikbaar.

5 De n verschilt per vraag (range 1131-1421), omdat de mate van tevredenheid alleen werd gevraagd aan degenen die op het genoemde gebied participeren.

Meesten zijn maandelijks actief in vrije tijd en hebben maandelijks sociale contacten

De meeste mensen met een lichamelijke beperking waren in 2008 maandelijks actief in de vrije tijd (82%) en ontmoetten maandelijks vrienden of goede kennissen (tabel 2.5). De helft was maandelijks actief in georganiseerd verband; vrouwen waren dit vaker dan mannen (57% versus 46%; tabel B5, bijlage B). Daarnaast sportte meer dan de helft (56%) maandelijks in niet-georganiseerd verband. En ruim een kwart bezocht maandelijks een uitgaansgelegenheid, culturele activiteit of attractie (tabel 2.5).

Mensen met alleen een motorische beperking hebben vaker sociaal contact (83%) met vrienden of goede kennissen dan mensen die naast de motorische beperking ook nog problemen hebben met zien of horen (76%) (tabel B6, bijlage B).

Vier op de vijf mensen met een lichamelijke beperking die maandelijks actief zijn in de vrije tijd geven aan de dingen te kunnen doen die ze willen doen (tabel 2.5). En ruim vier

op de vijf die maandelijks vrienden of goede kennissen ontmoeten geven aan voldoende contacten te hebben. Zestien procent is ontevreden over de frequentie van het contact; verreweg de meesten zijn ontevreden omdat ze vaker mensen willen ontmoeten.

2.3 Kwetsbare groepen

Mensen met een lichamelijke beperking doen minder mee naarmate hun opleidingsniveau lager is, en hun beperking ernstiger. Dit beeld is over de jaren heen niet veranderd (§2.1). In deze paragraaf laten we zien dat het verschil in participatiegraad naar opleidingsniveau en ernst van de beperking bovendien op vrijwel alle domeinen van participatie zichtbaar is.

Laag opgeleiden doen op vrijwel alle domeinen minder mee

Mensen met een lichamelijke beperking die laag opgeleid zijn participeren op alle gebieden significant minder dan degenen met een middelbaar of hoog opleidingsniveau, met uitzondering van het gebruik van buurtvoorzieningen (tabel 2.6).

Vooraf het aandeel dat betaald of onbetaald werk verricht en de mate van vrijetijdsbesteding verschilt naar opleidingsniveau. Het percentage mensen met een lichamelijke beperking dat betaald werk heeft voor minstens 12 uur per week is twee keer zo laag onder laag opgeleiden in vergelijking met hoog opgeleiden (26% versus 52%). Hetzelfde geldt voor het percentage dat vrijwilligerswerk doet (13% versus 28%) en het aandeel dat maandelijks een uitgaansgelegenheid, culturele activiteit of attractie bezoekt (23% versus 47%).

Hoewel laag opgeleiden verhoudingsgewijs minder meedoen, zijn ze als ze meedoen daar over het algemeen niet minder tevreden over (tabel 2.7). Ze zijn wel minder vaak tevreden (83%) over 'het gebruik maken van de algemene voorzieningen in de buurt die ze willen gebruiken' dan middelbaar opgeleiden (89%). Laag opgeleiden die actief zijn in de vrije tijd, zijn juist vaker tevreden (82%) over de frequentie van hun vrijetijdsactiviteiten dan hoog opgeleiden (74%).

Tabel 2.6 Feitelijke participatie van mensen met een lichamelijke beperking¹ naar domein en opleidingsniveau, 2008 (in procenten)

	Opleidingsniveau		
	Laag (referentie)	Midden	Hoog
Woonomgeving			
Maakt regelmatig gebruik van minimaal twee buurtvoorzieningen ²	82	87	86
Mobiliteit			
Komt dagelijks buitenshuis	84	88*	90*
Maakt wel eens gebruik van OV	44	54*	59*
Werk			
Heeft betaald werk (≥ 12 upw)	26	44*	52*
Doet vrijwilligerswerk	13	21*	28*
Vrije tijdsbesteding			
Bezoekt <u>maandelijks</u> een restaurant, café, bioscoop, theater, attractiepark of museum	23	33*	47*
Gaat <u>maandelijks</u> naar activiteiten in georganiseerd verband ³	47	56*	67*
Sociale contacten			
Ontmoet <u>maandelijks</u> vrienden/goede kennissen	78	83*	89*
(n)	(2347)	(2091)	(736)

* Significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de groep mensen met een laag opleidingsniveau (referentie).

1 Hier gedefinieerd als mensen met een motorische of multiple beperking van 15 jaar en ouder.

2 Mensen die regelmatig gebruik maken van buurtvoorzieningen hebben bij minimaal twee van de vijf volgende categorieën aangegeven dat zij de betreffende voorziening regelmatig gebruiken: 1. winkels, 2. bank/postkantoor/pin-automaat, 3. bibliotheek, 4. buurthuis, 5. park en groenvoorzieningen.

3 Hier gedefinieerd als minimaal eens per maand deelnemen aan een vereniging of religieuze bijeenkomst of in het afgelopen jaar een niet aan werk gerelateerde cursus gevolgd hebben.

Tabel 2.7 Tevredenheid met verschillende vormen van participatie, naar opleidingsniveau, 2008 (in procenten; $n = 664^1$)

	Opleidingsniveau		
	Laag (referentie)	Midden	Hoog
Woonomgeving			
Gebruik maken van de algemene voorzieningen in de buurt die men wil gebruiken (bibliotheek, winkels, bank, postkantoor, groenvoorziening, etc.)	83	89*	90
Mobiliteit			
Kunnen gaan en staan waar en wanneer men wil	93	95	95
Tevreden met het OV	55	50	55
Werk			
Tevreden met arbeidsomstandigheden betaald werk	75	77	83
Tevreden met arbeidsomstandigheden vrijwilligerswerk	95	90	88
Vrijtijdsbesteding			
Voldoende activiteiten in de vrije tijd	82	75	74*
Sociale contacten			
Voldoende contact met andere mensen	84	85	84
(n)	(821)	(725)	(264)

* Significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de groep laag opgeleiden met een lichamelijke beperking (referentie).

1 De n verschilt per vraag, omdat de mate van tevredenheid alleen werd gevraagd aan degenen die op het genoemde gebied participeren.

Mensen met een ernstiger beperking doen op de meeste domeinen minder mee

Ook mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking participeren op de meeste gebieden significant minder dan mensen met een lichte beperking (tabel 2.8). De grootste verschillen zijn te vinden op het gebied van woonomgeving, mobiliteit en betaald werk. Van de mensen met een ernstige beperking komt drie vijfde dagelijks buitenshuis, vergeleken met respectievelijk vier vijfde en meer dan 90% van de mensen met een matige en lichte beperking. Waarschijnlijk hangt hiermee samen dat zij ook duidelijk minder vaak gebruik maken van buurtvoorzieningen.

Verder maakt slechts een derde van de mensen met een ernstige lichamelijke beperking gebruik van het OV vergeleken met ruim de helft van de mensen met een lichte lichamelijke beperking, en hebben mensen met een lichte beperking 2,5 keer zo vaak betaald werk in vergelijking met degenen met een ernstige beperking. Uiteraard is het gebruik van specifieke vervoersvoorzieningen juist groter bij mensen met een ernstigere lichamelijke beperking. Van degenen met een matige beperking maakte in 2008 12% gebruik van specifieke vervoersvoorzieningen (ouderenbus, Wmo-deeltaxi of Regiotaxi met gebruik van een Wmo-pas), van degenen met een ernstige beperking 29% (ten opzichte van 4% van de mensen met een lichte beperking) (niet in tabel).

Tabel 2.8 Feitelijke participatie van mensen met een lichamelijke beperking¹ naar domein en ernst van de beperking, 2008 (in procenten)

	Ernst van de lichamelijke beperking		
	Licht (referentie)	Matig	Ernstig
Woonomgeving			
Maakt regelmatig gebruik van min. twee buurtvoorzieningen ²	90	81*	57*
Mobiliteit			
Komt dagelijks buitenshuis	93	79*	59*
Maakt wel eens gebruik van OV	55	49	33*
Werk			
Heeft betaald werk (≥ 12 upw)	47	29*	15*
Doet vrijwilligerswerk	19	16	13*
Vrije tijdsbesteding			
Bezoekt <u>maandelijks</u> een restaurant, café, bioscoop, theater, attractiepark of museum	32	29	22*
Gaat <u>maandelijks</u> naar activiteiten in georganiseerd verband ³	56	51	47
Sociale contacten			
Tenminste <u>maandelijks</u> contact met vrienden/goede kennissen	85	77*	76*
(n)	(1495)	(2544)	(1135)

* Significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de groep mensen met een lichte beperking (referentie).

1 Hier gedefinieerd als mensen met een motorische of multi-pele beperking van 15 jaar en ouder.

2 Mensen die regelmatig gebruik maken van buurtvoorzieningen hebben bij minimaal twee van de vijf volgende categorieën aangegeven dat zij de betreffende voorziening regelmatig gebruiken: 1. winkels, 2. bank/postkantoor/pin-automaat, 3. bibliotheek, 4. buurthuis, 5. park en groenvoorzieningen.

3 Hier gedefinieerd als minimaal eens per maand deelnemen aan een vereniging of religieuze bijeenkomst of in het afgelopen jaar een niet aan werk gerelateerde cursus gevolgd hebben.

Mensen met een ernstiger beperking ook minder vaak tevreden over meedoen

Mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking doen niet alleen minder vaak mee dan mensen met een lichte lichamelijke beperking, zij zijn ook minder vaak tevreden met hun participatie (tabel 2.9). Er bestaan significante verschillen in tevredenheid naar de mate van de beperking op het terrein van mobiliteit, vrijetijdsbesteding en sociale contacten.

Zo zijn vrijwel alle mensen met een lichte beperking die dagelijks buitenshuis komen tevreden over het 'kunnen gaan en staan waar en wanneer men wil' tegenover respectievelijk 91% van de mensen met een matige beperking en 81% van de mensen met een ernstige beperking. En circa 60% van de mensen met een lichte beperking die wel eens met het OV reizen is daar tevreden over vergeleken met respectievelijk de helft van degenen met een matige beperking en ruim een derde van degenen met een ernstige beperking.

Mensen met een ernstiger beperking zijn ook duidelijk minder vaak tevreden over hun vrijetijdsbesteding dan mensen met een lichte beperking: zo willen twee op de vijf (38%) mensen met een ernstige beperking vaker of juist minder vaak iets doen vergeleken met 15% van de mensen met een lichte beperking (niet in tabel). Tot slot hangt de mate van tevredenheid met de sociale contacten duidelijk samen met de mate van de beperking. Van de mensen met een lichte lichamelijke beperking die maandelijks vrienden of kennissen zien, zijn negen van de tien daar tevreden over (89%). Van degenen met een ernstige beperking is drie kwart tevreden over de frequentie van de contacten.

Tabel 2.9 Tevredenheid met verschillende vormen van participatie, naar ernst van de lichamelijke beperking, 2008 (in procenten; n =642¹)

	Ernst van de lichamelijke beperking		
	Licht (referentie)	Matig	Ernstig
Woonomgeving			
Gebruik maken van de algemene voorzieningen in de buurt die men wil gebruiken (bibliotheek, winkels, bank, postkantoor, groenvoorziening, etc.)	88	85	82
Mobiliteit			
Kunnen gaan en staan waar en wanneer men wil	97	91*	81*
Tevreden met het OV	59	51	37*
Werk			
Tevreden met arbeidsomstandigheden betaald werk	77	74	83
Tevreden met arbeidsomstandigheden vrijwilligerswerk	95	89	87
Vrijetijdsbesteding			
Voldoende activiteiten in de vrije tijd	85	73*	62*
Sociale contacten			
Voldoende contact met andere mensen	89	79*	75*
(n)	(552)	(878)	(380)

* Significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de groep mensen met een lichte beperking (referentie).

¹ De n verschilt per vraag (range 65-642), omdat de mate van tevredenheid alleen werd gevraagd aan degenen die op het genoemde gebied participeren.

3 Participatie van mensen met een verstandelijke beperking

Dit hoofdstuk beschrijft de participatie van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder in Nederland, op basis van gegevens verzameld bij de mensen zelf.⁵ Het betreft een zeer diverse groep mensen met een beperkt intellectueel functioneren die over minder sociale vaardigheden beschikken en moeite hebben met het overzien van consequenties van hun gedrag.

Mensen met een lichte verstandelijke beperking kunnen zich vrij zelfstandig in de samenleving bewegen en redelijk goed leren om voor zichzelf te zorgen. Mensen met een matige verstandelijke beperking kunnen vaak niet zelfstandig reizen, werken of wonen en hebben meestal op alle gebieden ondersteuning nodig (AAMR, 2002).

3.1 Meedoen in 2006 en 2008

Mensen met een verstandelijke beperking participeren op allerlei terreinen minder dan mensen zonder beperking (Cardol et al., 2007; van den Hoogen et al., 2008; Schuurman en van der Zwan, 2009). In deze paragraaf beschrijven we of de feitelijke participatie van mensen met een verstandelijke beperking in 2008 is veranderd ten opzichte van 2006. Dit doen we net als bij de groep mensen met een lichamelijke beperking aan de hand van het participatie-indexcijfer, een samenvattende maat die de mate van participatie van mensen met een beperking in één getal weergeeft. Bij de groep mensen met een verstandelijke beperking is in het indexcijfer niet alleen meegenomen in welke mate mensen meedoen, maar ook in hoeverre ze ‘gewoon’ meedoen. Hiermee bedoelen we dat ze meedoen door gebruik te maken van algemene voorzieningen die voor iedereen bedoeld zijn en/of temidden van mensen zonder beperking. Voorbeelden hiervan zijn reizen met het openbaar vervoer, werken bij een gewone werkgever en lid zijn van een gewone sportvereniging.

Geen verandering in participatie

Mensen met een verstandelijke beperking doen in 2008 nog net zoveel (gewoon) mee in de samenleving als in 2006 (tabel 3.1). Deze bevinding wordt ondersteund door de gegevens verzameld bij de directe naasten van mensen met een verstandelijke beperking (tabel D1, bijlage D).

Wat betreft ontwikkelingen binnen specifieke participatiedomeinen (tabel 3.2), zien we dat het percentage mensen met een verstandelijke beperking dat dagelijks ergens naar toe gaat (bijvoorbeeld naar werk, familie, vrienden of vereniging) significant is afgenomen, van 85% in 2006 tot 76% in 2008. Ook op basis van de gegevens van de directe naasten is dit aandeel in 2008 significant gedaald ten opzichte van 2006 (tabel D2, bijlage D).

⁵ In overleg met het Ministerie van VWS is besloten om het panel van mensen met een verstandelijke beperking voorlopig te beperken tot mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking. De reden hiervoor is voornamelijk pragmatisch.

Hoewel het aandeel mensen dat gebruik maakt van het openbaar vervoer (OV) juist lijkt toegenomen, is dit niet het geval. De toename is namelijk te wijten aan een veranderde vraagstelling. In de vraagstelling over gebruik van het OV is in 2008 het gebruik van een Regiotaxi (zonder gebruik van een WMO-pas) toegevoegd. Dit heeft geleid tot een significante toename in het aantal OV-gebruikers in 2008 (tabel 3.2). Op basis van de gegevens van de directe naasten is het aandeel OV-gebruikers in 2008 niet veranderd ten opzichte van 2006 (tabel D2, bijlage D). Bij de groep directe naasten is de vraagstelling over gebruik van het OV in 2008 niet gewijzigd.

Blijvend kwetsbare groepen

Mensen met een verstandelijke beperking doen significant minder mee naarmate ze ouder zijn en de (verstandelijke) beperking ernstiger is (tabel 3.1). De verschillen in mate van meedoen naar leeftijd en ernst van de beperking zijn zowel in 2006 als 2008 significant. Bovendien zijn deze verschillen op de meeste participatiedomeinen zichtbaar (niet in tabel). In §3.3 wordt de participatie naar leeftijd en ernst van de beperking per domein daarom uitvoeriger beschreven.

Tabel 3.1 Participatie-indexcijfer (PIC)¹, gebaseerd op gegevens over de feitelijke participatie, mensen met een verstandelijke beperking², 2006 en 2008

	PIC		Verschil 2008 tov 2006
	2006	2008	
Totaal mensen met een verstandelijke beperking	100 ³	100	
Leeftijd			
15-39 jaar (referentie)	112	113	
40-64 jaar	97*	96*	
≥ 65 jaar	66*	71*	
Geslacht			
Man (referentie)	103	103	
Vrouw	97	96	
Ernst van de verstandelijke beperking			
Lichte beperking (referentie)	108	107	
Matige beperking	90*	91*	
(n)	(839)	(839)	

* significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie).

1 Alle gepresenteerde indexcijfers zijn relatief ten opzichte van totale groep mensen met een verstandelijke beperking in 2006 (=100).

2 Hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.

3 De referentiewaarde is gesteld op 100 in het referentiejaar 2006.

Tabel 3.2 Feitelijke participatie van mensen met een verstandelijke beperking¹ naar domein, 2006 en 2008 (in procenten)²

	2006	2008	Vershil 2008 tov 2006
Woonomgeving			
Woont in woonwijk	90	92	
<i>Woont niet met andere mensen met een verstandelijke beperking</i>	45	50	
Mobiliteit			
Gaat dagelijks ergens naar toe	85	76	*
Maakt gebruik van OV ³	19	27	* ⁴
Werk en dagbesteding			
Heeft betaald werk (≥ 1 upw)	40	41	
<i>Heeft betaald werk bij reguliere werkgever</i>	27	32	
Heeft onbetaald werk	14	14	
Doet dagbesteding	36	40	
Opleiding			
Volgt school/opleiding	2	2	
<i>Volgt reguliere school/opleiding</i>	<i>n.b.</i> ⁵	<i>n.b.</i>	
Vrije tijdsbesteding			
Bezoekt <u>wel eens</u> een restaurant, cafe, bioscoop, theater, attractiepark of museum	87	89	
<i>Doet dat (ook) wel eens met partner, familie, vrienden of alleen</i>	84	87	
Gaat <u>wel eens</u> naar activiteiten in georganiseerd verband ⁶	77	83	
<i>Gaat (ook) wel eens naar activiteiten niet speciaal voor mensen met een verstandelijke beperking</i>	61	58	
Sociale contacten			
Ziet <u>wel eens/regelmatig</u> vrienden	31	27	
<i>Ziet (ook) wel eens/regelmatig vrienden zonder verstandelijke beperking</i>	50	51	
(n)	(839)	(839)	

* significant in 2008 tov 2006 ($p < 0.01$)

1 Hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.

2 De cursief gedrukte percentages zijn berekend over de groep die op het betreffende domein participeert: zo woonde in 2006 45% van de groep die toen in een woonwijk woonde (90%) daar niet met andere mensen met een verstandelijke beperking.

3 B.v. bus, trein of Regiotaxi zonder gebruik van een Wmo-pas

4 De significante trend in gebruik van OV is te wijten aan een veranderde vraagstelling. In 2008 is in de vraagstelling namelijk het gebruik van een Regiotaxi toegevoegd.

5 Niet beschikbaar, te kleine aantallen.

6 Bijvoorbeeld een (sport)vereniging, soos, buurthuis of kerk.

3.2 Meedoen en tevreden meedoen in 2008

In deze paragraaf beschrijven we de mate waarin mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking in 2008 aan de samenleving deelnamen, en de mate waarin zij dat ‘op een gewone manier’ deden. Tevens beschrijven we in welke mate mensen met een verstandelijke beperking tevreden waren met de gerealiseerde participatie op de diverse domeinen. Bij bovengenoemde aspecten wordt ook aandacht besteed aan gevonden verschillen in de mate van participatie tussen mannen en vrouwen. Omdat verschillen naar leeftijd en ernst van de beperking op vrijwel alle domeinen zichtbaar zijn, worden deze in een aparte paragraaf beschreven (§3.3, aandachtsgroepen).

3.2.1 Woonomgeving en mobiliteit

De meesten wonen in een gewone woonwijk

Verreweg de meeste mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder (92%) woonden in 2008 in een gewone woonwijk⁶, slechts 8% woonde op een instellingsterrein (tabel 3.3). Van degenen die in 2008 in een gewone woonwijk woonden, gaf de helft aan *niet* met meerdere mensen met een verstandelijke beperking (eventueel wel met hun partner met een verstandelijke beperking) te wonen. Dit percentage is hoog in vergelijking met het percentage dat wordt gevonden op basis van gegevens van de directe naasten (34%). Het laatste percentage geeft waarschijnlijk een betere weergave van de werkelijke woonsituatie van mensen met een verstandelijke beperking.

Een kwart van de mensen met een verstandelijke beperking die in 2008 in een woonwijk woonden, gaf aan zich bij sommige of alle huisgenoten niet fijn te voelen.

Driekwart van de mensen met een verstandelijke beperking (76%) gaat dagelijks ergens naar toe, bijvoorbeeld naar werk, school, vrienden of vereniging. Van deze groep wil een kwart wel eens ergens naar toe terwijl dat niet kan, omdat ze bijvoorbeeld geen vervoer hebben of niemand ter begeleiding mee kan gaan.

Verder reisde ruim een kwart (27%) van de mensen met een verstandelijke beperking in 2008 met het openbaar vervoer (zie tabel 3.3). En ruim de helft (59%) maakte (ook) gebruik van het speciaal vervoer zoals de Regiotaxi tegen gereduceerd tarief (met een Wmo-pas), Valys of speciaal vervoer van de instelling of het wooncentrum, bijvoorbeeld een busje of taxi. Van degenen die met het speciaal vervoer reisden, gaven de meesten (92%) aan daar tevreden over te zijn.

⁶ Zij wonen daar veelal beschermd, met intensieve ondersteuning

Tabel 3.3: Woonomgeving en mobiliteit van mensen met een verstandelijke beperking¹, 2008 (in procenten)

	Feitelijke participatie %		Participatie naar tevredenheid %
Woonomgeving			
Woont in woonwijk	92	→	75
<i>Woont niet met andere mensen met een verstandelijke beperking</i>	50 ²		
Mobiliteit			
Gaat dagelijks ergens naar toe	76	→	74
Maakt gebruik van OV ³	27	→	n.b. ⁵
Maakt gebruik van speciaal vervoer ⁴	59	→	92
(n)	839		301 ⁶

1 Hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.

2 Dit percentage is berekend over de groep die in een woonwijk woont. Op basis van gegevens van de directe naasten wordt een lager percentage gevonden, namelijk 34%. Dit percentage geeft waarschijnlijk een betere weergave van de werkelijke woonsituatie van mensen met een verstandelijke beperking.

3 B.v. bus, trein of Regiotaxi zonder gebruik van een Wmo-pas.

4 B.v. Regiotaxi met gebruik van een Wmo-pas, Valys of speciaal vervoer van de instelling of het wooncentrum

5 Niet beschikbaar.

6 De n verschilt per vraag (range 240-301), omdat de mate van tevredenheid alleen werd gevraagd aan degenen die op het genoemde gebied participeren.

3.2.2 Werk, dagbesteding en opleiding

In tabel 3.4 wordt weergegeven welk deel van de mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking in 2008 betaald of onbetaald werk verrichtte (≥ 1 uur per week), dagbesteding deed of een opleiding of werkgerelateerde cursus volgde. De gepresenteerde gegevens over betaald werk betreffen mensen met een verstandelijke beperking van 15 t/m 64 jaar, die behoren tot de (potentiële) beroepsbevolking.

Tabel 3.4: Arbeidsparticipatie, dagbesteding en het volgen van een opleiding van mensen met een verstandelijke beperking¹, 2008 (in procenten)

	Feitelijke participatie %		Participatie naar tevredenheid %
Werk en dagbesteding			
Heeft betaald werk (≥ 1 upw)	41 ²		
<i>Heeft betaald werk bij reguliere werkgever</i>	32 ³		
Heeft onbetaald werk (regulier of niet-regulier)	14		
Doet dagbesteding	40		
Heeft een vorm van dagactiviteiten ⁴	95	→	94
Opleiding			
Volgt school/opleiding	2	→	n.b.
<i>Volgt reguliere school/opleiding</i>	n.b.		
(n)	839		389

1 Hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.

2 Percentage heeft betrekking op de leeftijdsgroep 15-64 jaar. Op basis van gegevens van de directe naasten wordt een lager percentage gevonden, namelijk 29% (BI: 24-35). Dit percentage geeft waarschijnlijk een betere weergave van de werkelijke werksituatie van mensen met een verstandelijke beperking.

3 Dit percentage is berekend over de groep die betaald werk heeft. Op basis van gegevens van de directe naasten wordt een lager percentage gevonden, namelijk 12%. (BI: 6-23) Dit percentage geeft waarschijnlijk een betere weergave van de werkelijke werksituatie van mensen met een verstandelijke beperking.

4 Heeft betaald of onbetaald werk of dagbesteding.

Bijna iedereen heeft dagactiviteiten; de meesten met andere mensen met een verstandelijke beperking

In 2008 had in totaal 95% van de mensen met een verstandelijke beperking dagactiviteiten in de vorm van (betaald of onbetaald) werk of dagbesteding (tabel 3.4). Van deze groep werkten vier van de vijf (84%, niet in tabel) samen met andere mensen met een verstandelijke beperking.

Twee op de vijf (41%) mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking in de leeftijd van 15-65 jaar gaven aan in 2008 betaald werk te hebben (tabel 3.4). Een derde (32%) van deze groep gaf aan bij een gewone (reguliere) werkgever te werken, dus niet bij of via een sociale werkvoorziening. Onbekend is voor hoeveel uren men werkte.

Het percentage mensen met een verstandelijke beperking dat in 2008 volgens eigen zeggen (regulier) betaald werk had is hoog in vergelijking met het percentage dat wordt gevonden op basis van gegevens van de directe naasten. Volgens de naasten had in 2008 29% betaald werk, waarvan 12% bij een gewone werkgever. De gegevens van de naasten geven waarschijnlijk een betere weergave van de werkelijke arbeidssituatie van mensen met een verstandelijke beperking (Schuurman en van der Zwan, 2009).

Dat neemt niet weg dat het hoge percentage betaald werkenden op basis van gegevens van de mensen met een verstandelijke beperking zelf nog steeds laag is in vergelijking met het percentage in de algemene bevolking. In de algemene bevolking had in 2008 68% betaald werk voor tenminste 12 uur per week (statline.cbs.nl/ statweb).

Circa één op de zeven (14%) mensen met een verstandelijke beperking had in 2008 (ook) onbetaald werk, en 40% deed dagbesteding. Vrouwen met een verstandelijke beperking hebben minder vaak onbetaald werk (9%) dan mannen (19%) en vaker dagbesteding (47% versus 35%) (tabel C4, bijlage C).

Van de groep die dagactiviteiten heeft (95%), gaf het merendeel aan het werk of de dagactiviteiten leuk te vinden (94%, zie tabel 3.4). Ook zeggen de meesten fijne collega's te hebben (93%, niet in tabel). Hoewel de meesten aangaven hun werk of dagactiviteiten leuk te vinden, antwoordde meer dan een kwart (29%, BI: 24-35) met 'ja' op de vraag 'Zou u graag iets anders willen in uw werk of dagactiviteiten?' (niet in tabel). Bijna de helft (48%, BI: 37-59) van de groep die iets anders wil, wil werk dat beter bij ze past en/of moeilijker of afwisselender is (meer uitdaging).

3.2.3 *Vrijtijdsbesteding en sociale contacten*

In tabel 3.5 wordt weergegeven welk deel van de mensen met een verstandelijke beperking in 2008 wel eens actief was in de vrije tijd en wel eens of regelmatig contact had met vrienden. Bij de vrijetijdsactiviteiten is een onderscheid gemaakt tussen het deelnemen aan activiteiten in georganiseerd verband (bijvoorbeeld een vereniging, soos, buurthuis, religieuze bijeenkomst) en het bezoeken van een café, restaurant, bioscoop, theater, museum of attractie.

Tabel 3.5: Vrijtijdsbesteding en sociale contacten van mensen met een verstandelijke beperking¹, 2008 (in procenten)²

	Feitelijke participatie %	Participatie naar tevredenheid %
Vrijtijdsbesteding		
Bezoekt <u>wel eens</u> een restaurant, cafe, bioscoop, theater, attractiepark of museum	89	
Doet dat (ook) <u>wel eens</u> met partner, familie, vrienden of alleen	87	
Gaat <u>wel eens</u> naar activiteiten in georganiseerd verband ³	83	
Gaat (ook) <u>wel eens</u> naar activiteiten niet speciaal voor mensen met een verstandelijke beperking	58	
Doet aan sport ⁴	65	
Actief in de vrije tijd (totaal) ⁵	96 →	89
Sociale contacten		
Ziet <u>wel eens/regelmatig</u> vrienden	27 →	90
Ziet (ook) <u>wel eens/regelmatig</u> vrienden zonder verstandelijke beperking	51	
(n)	839	406 ⁶

1 Hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.

2 De cursief gedrukte percentages zijn berekend over de groep die op het betreffende domein participeert.

3 Bijvoorbeeld een (sport)vereniging, soos, buurthuis of kerk.

4 Inclusief fietsen of wandelen en sport op werk, school of activiteitencentrum. Activiteiten als tuinieren en lopend of fietsend van en naar werk, school of winkels gaan zijn niet meegerekend.

5 Bezoekt wel eens een restaurant, cafe, bioscoop, theater, attractiepark of museum of gaat wel eens naar activiteiten in georganiseerd verband of doet aan sport.

6 De n verschilt per vraag (range 142-406), omdat de mate van tevredenheid alleen werd gevraagd aan degenen die op het genoemde gebied participeren.

Bijna iedereen is actief in de vrije tijd

Bijna alle mensen met een verstandelijke beperking waren in 2008 wel eens actief in de vrije tijd (96%). Negen van de tien bezochten wel eens een uitgaansgelegenheid, culturele activiteit of attractie en meer dan vier van de vijf (83%) waren actief in georganiseerd verband (tabel 3.5). Van degenen die uitgaan doet 87% dat (ook) wel eens met partner, familie, vrienden of alleen. En van degenen die actief zijn in georganiseerd verband neemt meer dan de helft (58%) (ook) deel aan activiteiten die niet speciaal georganiseerd worden voor mensen met een verstandelijke beperking, en 82% (ook) aan vrijetijdsactiviteiten die wél speciaal georganiseerd zijn voor mensen met een verstandelijke beperking (niet in tabel). Mannen met een verstandelijke beperking die actief zijn in georganiseerd verband nemen vaker (ook) deel aan activiteiten niet speciaal voor mensen met een verstandelijke beperking dan vrouwen (65% versus 49%; tabel C5, bijlage C). Verder zegt van de groep die actief is in de vrije tijd het merendeel (89%) genoeg te doen te hebben en de dingen die men in de vrije tijd doet leuk te vinden.

Aan de mensen met een verstandelijke beperking werd tevens gevraagd of ze aan sport deden. Fietsen of wandelen telde hierbij mee. De vraag beperkte zich echter niet tot het sporten in de vrije tijd: ook sporten op werk, school of activiteitencentrum werd meegerekend.⁷ Twee derde (65%) van de mensen met een verstandelijke beperking deed in 2008 aan sport.

⁷ Activiteiten als tuinieren en lopend of fietsend van en naar werk, school of winkels werden niet meegerekend.

Ruim een kwart heeft contact met vrienden

Ruim een kwart van de mensen met een verstandelijke beperking sprak in 2008 regelmatig af met vrienden, of deed wel eens dingen samen met vrienden (tabel 3.5)

De helft (51%) van de groep die sociaal contact met vrienden had, had (ook) contact met vrienden zonder een verstandelijke beperking en twee derde (66%) had (ook) contact met vrienden die wél een verstandelijke beperking hebben (niet in tabel). Verder gaf het merendeel van de groep die sociaal contact met vrienden had aan voldoende contacten te hebben.

3.3 Kwetsbare groepen

Mensen met een verstandelijke beperking doen minder (gewoon) mee naarmate ze ouder zijn, en hun beperking ernstiger is. Dit beeld is zowel in 2006 als 2008 zichtbaar (§3.1). In deze paragraaf laten we zien dat het verschil in participatiegraad naar leeftijd en ernst van de verstandelijke beperking bovendien op vrijwel alle domeinen van participatie zichtbaar is, hoewel niet altijd significant als gevolg van kleine aantallen.

Ouderen doen op de meeste domeinen minder mee

Mensen met een verstandelijke beperking van 65 jaar en ouder doen op de meeste gebieden minder mee dan degenen in de leeftijdsgroep 15-39 jaar (tabel 3.6). Zo is het aandeel mensen met een verstandelijke beperking dat dagelijks ergens naar toe gaat, een vorm van dagactiviteiten heeft (werk of dagbesteding) of sport meer dan twee keer zo hoog onder 15-39 jarigen in vergelijking met 65-plussers. Ook is het percentage mensen met een verstandelijke beperking dat vrienden ontmoet bijna twee keer zo hoog onder 15-39 jarigen in vergelijking met 65-plussers (niet significant).

Mensen met een verstandelijke beperking in de leeftijd van 40-64 jaar doen alleen op het gebied van vrijetijdsbesteding en sociale contacten significant minder mee dan de jongere leeftijdsgroep (tabel 3.6).

Mensen met een matige verstandelijke beperking doen vooral vaak anders mee

Mensen met een matige verstandelijke beperking doen vooral vaak *op een andere manier* mee (tabel 3.7). Zo woont een derde van de mensen met een lichte verstandelijke beperking met meerdere mensen met een verstandelijke beperking samen, in vergelijking met meer dan twee derde van degenen met een matige beperking.

En heeft 27% van de mensen met een lichte verstandelijke beperking dagbesteding vergeleken met 58% van degenen met een matige beperking. Daar staat tegenover dat het aandeel dat betaald werk heeft hoger is onder mensen met een lichte verstandelijke beperking (tabel 3.7).

Mensen met een lichte verstandelijke beperking die wel eens uitgaan (bioscoop, café, pretpark etc) doen dit vaker (óók) met partner, familie, vrienden of alleen dan mensen met een matige verstandelijke beperking (91% versus 78%). Deze laatsten doen dit veelal samen met begeleiders of vrijwilligers. En mensen met een lichte verstandelijke beperking die vrienden ontmoeten, zien twee keer zo vaak vrienden zonder verstandelijke beperking als mensen met een matige verstandelijke beperking (65% versus 33%). Opgemerkt moet worden dat mensen met een matige verstandelijke beperking juist vaker

dagelijks ergens naar toe gaan dan mensen met een lichte verstandelijke beperking (niet significant) omdat zij veelal dagelijks naar een activiteitencentrum gaan. Ook hebben ze relatief vaker vrijetijdsactiviteiten omdat ze dit veelal doen in georganiseerd verband met medebewoners met een verstandelijke beperking, begeleiders en/of vrijwilligers.

Tabel 3.6 Feitelijke participatie van mensen met een verstandelijke beperking,¹ naar domein en leeftijd, 2008 (in procenten)²

	Leeftijd (jaren)		
	15-39 (referentie)	40-64	≥65
Woonomgeving			
Woont in woonwijk	91	88	95
<i>Woont niet met andere mensen met een verstandelijke beperking</i>	55	48	48
Mobiliteit			
Gaat dagelijks ergens naar toe	85	74	38*
Maakt gebruik van OV	31	24	25
Werk en dagbesteding			
Heeft betaald werk (≥ 1 upw)	38	42	-
<i>Heeft betaald werk bij reguliere werkgever</i>	42	25	-
Heeft onbetaald werk	18	11	12
Heeft dagbesteding	38	45	26
Heeft een vorm van dagactiviteiten ³	96	97	45*
Opleiding			
Volgt school/opleiding	n.b. ⁴	n.b.	n.b.
<i>Volgt reguliere school/opleiding</i>	<i>n.b.</i>	<i>n.b.</i>	<i>n.b.</i>
Vrije tijdsbesteding			
Bezoekt <u>wel eens</u> een restaurant, cafe, bioscoop, theater, attractiepark of museum	93	86	77*
<i>Doet dat (ook) wel eens met partner, familie, vrienden of alleen</i>	91	84	77
Gaat <u>wel eens</u> naar activiteiten in georganiseerd verband ⁵	90	76*	78
<i>Gaat (ook) wel eens naar activiteiten niet speciaal voor mensen met een verstandelijke beperking</i>	64	55	47
Doet aan sport ⁶	76	61*	34*
Sociale contacten			
Ziet <u>wel eens/regelmatig</u> vrienden	40	19*	22
<i>Ziet (ook) wel eens/regelmatig vrienden zonder verstandelijke beperking²</i>	51	52	42
(n)	(311)	(439)	(89)

* significant (p<0.01) ten opzichte van de groep 15-39 jarigen (referentie).

1 Hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.

2 De cursief gedrukte percentages zijn berekend over de groep die op het betreffende domein participeert.

3 Heeft betaald of onbetaald werk of dagbesteding.

4 Niet beschikbaar, te kleine aantallen.

5 Bijvoorbeeld een (sport)vereniging, soos, buurthuis of kerk.

6 Inclusief fietsen of wandelen en sport op werk, school of activiteitencentrum. Activiteiten als tuinieren en lopend of fietsend van en naar werk, school of winkels gaan zijn niet meegeteld.

Tabel 3.7: Feitelijke participatie van mensen met een verstandelijke beperking¹, naar domein en ernst van de beperking, 2008 (in procenten)²

	Ernst van de verstandelijke beperking	
	Licht (referentie)	Matig
Woonomgeving		
Woont in woonwijk	92	87*
<i>Woont niet met andere mensen met een verstandelijke beperking</i>	66	31*
Mobiliteit		
Gaat dagelijks ergens naar toe	74	78
Maakt gebruik van OV	31	22
Werk en dagbesteding		
Heeft betaald werk (≥ 1 upw)	50	31*
<i>Heeft betaald werk bij reguliere werkgever</i>	25	43
Heeft onbetaald werk	15	12
Doet dagbesteding	27	58*
Heeft een vorm van dagactiviteiten ³	90	98
Opleiding		
Volgt school/opleiding	n.b. ⁴	n.b.
<i>Volgt reguliere school/opleiding</i>	n.b.	n.b.
Vrije tijdsbesteding		
Bezoekt <u>wel eens</u> een restaurant, cafe, bioscoop, theater, attractiepark of museum	85	92
<i>Doet dat (ook) wel eens met partner, familie, vrienden of alleen</i>	91	78*
Gaat <u>wel eens</u> naar activiteiten in georganiseerd verband ⁵	82	84
<i>Gaat (ook) wel eens naar activiteiten niet speciaal voor mensen met een verstandelijke beperking</i>	64	50
Doet aan sport	59	71
Sociale contacten		
Ziet <u>wel eens/regelmatig</u> vrienden	35	19
<i>Ziet (ook) wel eens/regelmatig vrienden zonder verstandelijke beperking</i>	65	33*
(n)	(517)	(322)

* significant ($p < 0.01$) ten opzichte van de groep mensen met een lichte verstandelijke beperking (referentie).

1 Hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.

2 De cursief gedrukte percentages zijn berekend over de groep die op het betreffende domein participeert.

3 Heeft betaald of onbetaald werk of dagbesteding.

4 Niet beschikbaar, te kleine aantallen.

5 Bijvoorbeeld een (sport)vereniging, soos, buurthuis of kerk.

4 Methodische verantwoording

4.1 Onderzoeksgroepen en respons

Dit rapport beschrijft ontwikkelingen in de participatie van mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking. Voor de gegevensverzameling bij mensen met een lichamelijke beperking wordt gebruik gemaakt van het Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten (NPCG) en voor de gegevensverzameling bij mensen met een verstandelijke beperking van het Panel Samen Leven (PSL).

Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten (NPCG)

Het NPCG bestaat uit ongeveer 3500 zelfstandig wonende mensen van 15 jaar en ouder met een medisch gediagnosticeerde chronische lichamelijke ziekte en/of lichamelijke beperking. Van de panelleden met een lichamelijke beperking heeft het grootste deel (77%) tevens een chronische somatische ziekte. Voor een uitgebreide beschrijving van het NPCG en de werving van panelleden wordt verwezen naar Calsbeek et al. (2006). De panelleden doen elk jaar mee aan een schriftelijke enquête. Mensen die vanwege hun beperking niet schriftelijk kunnen meedoen kunnen kiezen voor een telefonische afname van de vragenlijst. Het NPCG kan in zijn algemeenheid worden beschouwd als een representatieve afspiegeling van de populatie zelfstandig wonende mensen met een (lichamelijke) chronische ziekte en/of beperking van 15 jaar en ouder in Nederland.

Respons

In dit rapport wordt een vergelijking gemaakt tussen drie jaren, namelijk 2006, 2007 en 2008. De gegevens over 2006, 2007 en 2008 zijn gebaseerd op de antwoorden van alle leden van het NPCG die een (lichte, matige of ernstige) lichamelijke beperking hebben en die in de drie jaren deelnamen aan de enquête. De respons wordt getoond in tabel 4.1. In de uiteindelijke analyses zijn mensen die alleen een zintuiglijke beperking hebben niet meegenomen omdat dit aantal te gering is om valide uitspraken over te kunnen doen. Dit brengt het uiteindelijk aantal respondenten in de drie opeenvolgende jaren op respectievelijk 1739, 1754 en 1868.

Tabel 4.1 Respons van mensen met een lichamelijke beperking, 2006-2008

	Verstuurde enquêtes (N)	Respons (ingevulde enquêtes)	
		N	%
2006	2149	1815	84
2007	2197	1858	85
2008	2198	1961	89

Panel Samen Leven (PSL)

In het PSL zijn ruim 700 mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking vertegenwoordigd⁸. Het aantal deelnemers is echter groter (ruim 1.000), omdat zowel de persoon met een verstandelijke beperking zelf als een directe naaste van deze persoon aan het onderzoek kan meedoen. In ongeveer de helft van de gevallen nemen zowel de persoon met een verstandelijke beperking zelf als een directe naaste deel aan het panel. In de andere gevallen neemt alleen de persoon met een verstandelijke beperking zelf of een directe naaste deel.

De panelleden met een verstandelijke beperking zijn 15 jaar of ouder en hebben een lichte of matige verstandelijke beperking volgens de AAMR-definitie. Dit houdt in dat panelleden:

- a. een benedengemiddeld intellectueel functioneren hebben;
- b. dat voor het 18e levensjaar is ontstaan, en
- c. als gevolg daarvan beperkingen hebben in twee of meer vaardigheidsgebieden, bijvoorbeeld in sociale vaardigheden, zelfredzaamheid, ontspanning, werk of schoolse vaardigheden.

Personen met een verstandelijke beperking en/of vertegenwoordigers die niet Nederlandstalig zijn en personen die terminaal ziek zijn, werden niet voor het panel uitgenodigd. Mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking die moeilijk communiceren kunnen ook aan het panel deelnemen. Dit om tot een zo representatief mogelijk panel te komen en om waar mogelijk te voorkomen dat over een persoon wordt beslist of hij of zij kan deelnemen aan het panel. Wanneer door communicatieproblemen deelname voor een persoon met een verstandelijke beperking zelf onmogelijk is, zal de directe naaste deelnemen.

De mate van verstandelijke beperking is gebaseerd op de definitie van de AAMR zoals weergegeven in tabel 4.2 (AAMR, 2002). Aan contactpersonen in instellingen en aan huisartsen werd gevraagd een inschatting te geven van de mate van verstandelijke beperking op basis van deze definitie. Medische gegevens werden alleen opgevraagd als het panellid met een verstandelijke beperking hier toestemming voor had gegeven.

Tabel 4.2 Mate van verstandelijke beperking (AAMR, 2002)

Lichte beperking	Mensen met een lichte verstandelijke beperking kunnen zich meestal redelijk uitdrukken en kunnen in veel gevallen lezen en met geld omgaan. Zij kunnen zich vrij zelfstandig in de samenleving bewegen en zij kunnen redelijk goed leren om voor zichzelf te zorgen.
Matige beperking	Mensen met een matige verstandelijke beperking kunnen meestal wel aangeven wat ze willen. Ze kunnen leren zichzelf aan en uit te kleden, zelfstandig te eten en drinken en ze kunnen opkomen voor zichzelf. Ze kunnen vaak niet zelfstandig reizen, werken of wonen. Zij hebben meestal op alle gebieden ondersteuning nodig.
Ernstige beperking ⁹	Mensen met een ernstige verstandelijke beperking hebben op alle gebieden intensieve ondersteuning nodig. Ongeveer eenderde van deze mensen heeft tevens ernstige problemen met zien of horen, zich verplaatsen of bewegen of heeft andere lichamelijke aandoeningen, bijvoorbeeld epilepsie.

⁸ In overleg met het Ministerie van VWS is besloten om het panel voorlopig te beperken tot mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking. De reden hiervoor is voornamelijk pragmatisch.

De mensen met een verstandelijke beperking worden om de twee jaar geïnterviewd over hun participatie. De naasten die lid zijn van het panel ontvangen elk jaar een schriftelijke vragenlijst. Aan de naasten wordt gevraagd naar hún mening; het is niet de bedoeling dat naasten de opvattingen en ervaringen van de mensen met een verstandelijke beperking inschatten. Voor een uitgebreide beschrijving van het PSL en de werving en bevraging van panelleden wordt verwezen naar Cardol et al. (2006).

Respons

In dit rapport zijn de gegevens van de mensen met een verstandelijke beperking zelf gebruikt. Zij zijn in het najaar van 2006 en 2008 geïnterviewd. In tabel 4.3 staat het aantal mensen met een verstandelijke beperking dat in 2006 en 2008 voor het interview is uitgenodigd en het aantal dat daadwerkelijk is geïnterviewd (respons). In beide jaren heeft het merendeel van de respondenten alle vragen kunnen beantwoorden. In 2006 en 2008 werden in respectievelijk 7% en 5% van de vraaggesprekken vragen of onderwerpen overgeslagen omdat panelleden de vragen niet begrepen of niet goed konden beantwoorden. In 2006 begrepen negen respondenten nauwelijks of geen vragen, in 2008 betrof dit 3 respondenten. Deze interviews zijn niet verwerkt in de resultaten. Dit brengt het uiteindelijke aantal respondenten in 2006 op 513 en in 2008 op 458.

Tabel 4.3 Respons van mensen met een verstandelijke beperking, 2006 en 2008

	Uitgenodigd voor interview (N)	Respons			
		Deelname interview		Uiteindelijke respons	
		N	%	N	%
2006	561	522	93	513	91
2008	549	461	84	458	83

4.2 Gebruikte maten voor participatie

Binnen de participatiemonitor wordt de participatie van mensen met een beperking gedefinieerd aan de hand van een beperkt aantal indicatoren en een participatie-indexcijfer.

Participatie-indicatoren

Per participatiedomein (woonomgeving, mobiliteit, werk, opleiding, vrijetijdsbesteding en sociale contacten) zijn één of meerdere indicatoren vastgesteld die een beeld geven van de mate van feitelijke participatie, en een aantal indicatoren die de mate van tevredenheid met de feitelijke participatie op het betreffende domein beschrijven.

Voor de groep mensen met een verstandelijke beperking zijn daarnaast per domein ook indicatoren gedefinieerd die beschrijven in welke mate mensen met een verstandelijke beperking ‘gewoon’ meedoen⁹. Hiermee bedoelen we dat ze meedoen door gebruik te

⁹ Voor de groep mensen met een lichamelijke beperking zijn geen indicatoren gedefinieerd die beschrijven in welke mate mensen met een lichamelijke beperking ‘gewoon’ meedoen. Dit omdat zij, als ze meedoen, vrijwel altijd ‘gewoon’ meedoen (van den Hoogen et al, 2008).

maken van algemene voorzieningen die voor iedereen bedoeld zijn en/of temidden van mensen zonder verstandelijke beperking. Voorbeelden hiervan zijn reizen met het openbaar vervoer, werken bij een gewone werkgever en lid zijn van een gewone sportvereniging.

Participatie-indexcijfer

Om mogelijke trends in de tijd te meten wordt voor de groep mensen met een lichamelijke beperking en voor de groep mensen met een verstandelijke beperking jaarlijks een participatie-indexcijfer berekend. Het participatie-indexcijfer is een *samenvattend* cijfer voor participatie waarin informatie is opgenomen over de mate van feitelijke participatie op alle onderzochte domeinen. Voor de groep mensen met een verstandelijke beperking is in het indexcijfer ook informatie opgenomen over de mate waarin mensen met een verstandelijke beperking ‘gewoon’ meedoen. Voor beide groepen is het indexcijfer berekend aan de hand van een vastgestelde set van participatie-indicatoren (zie tabel 4.4 en 4.5). Gemaakte aanname hierbij is dat er geen onderlinge samenhang hoeft te bestaan tussen de scores op de indicatoren die meewegen in het indexcijfer.

Het indexcijfer moet worden gezien als een *relatieve* maat voor participatie die zichtbaar maakt of er sprake is van een verandering van de participatie in een bepaald jaar ten opzichte van voorgaande jaren.

Opgemerkt dient te worden dat de constructie van het participatie-indexcijfer op normatieve keuzes berust. De geïncludeerde domeinen zijn op basis van de beschikbare wetenschappelijke literatuur en in overleg met het ministerie van VWS gekozen. Verder is in overleg met dit ministerie een duidelijke keuze gemaakt om het indexcijfer uitsluitend te baseren op gegevens over de feitelijke participatie en geen gegevens over ervaren tevredenheid met de feitelijke participatie erin te betrekken. De achterliggende motivatie voor deze keuze is dat het indexcijfer bedoeld is als beleidsondersteunend instrument om te toetsen of het huidige ‘inclusief beleid’ zijn vruchten afwerpt. En het inclusief beleid is in kwantitatieve doelen geformuleerd (zoveel mogelijk mensen doen mee).

Tevens is ervoor gekozen om alle domeinen even zwaar te laten meewegen in het indexcijfer, omdat er geen reden is om aan participatie binnen het ene domein meer waarde te hechten dan aan participatie binnen een ander domein.

Tabel 4.4 Definitie, onderliggende vraagstellingen en codering van de indicatoren van het participatie-indexcijfer per domein, mensen met een lichamelijke beperking

Domein	Definitie indicator	Onderliggende Vraagstelling(en)	Codering indicator
WOONOMGEVING	maakt regelmatig gebruik van tenminste twee voorzieningen in de buurt	hoe vaak maakt u gebruik van de voorzieningen in uw buurt (winkels, bibliotheek, bank/postkantoor/pinautomaat, buurthuis, groenvoorzieningen)? (regelmatig, soms, vrijwel nooit)	0 minder dan twee voorzieningen regelmatig 1 tenminste twee voorzieningen regelmatig
MOBILITEIT	komt dagelijks buitenshuis	over het algemeen, hoe vaak komt u buitenshuis of gaat u ergens naar toe?	0 wekelijks of minder 1 dagelijks
	maakt gebruik van openbaar vervoer	maakt u wel eens gebruik van het openbaar vervoer (inclusief Regiotaxi)?	0 nee 1 ja
WERK	heeft betaald werk (≥ 12 uur per week)	verricht u op dit moment betaald werk (als werknemer of zelfstandig ondernemer)?	0 geen betaald werk of betaald werk voor <12 uur p/w 1 betaald werk voor ≥ 12 uur p/w
	doet vrijwilligerswerk	doet u vrijwilligerswerk?	0 geen vrijwilligerswerk 1 vrijwilligerswerk
OPLEIDING	volgt opleiding of werkgerelateerde cursus	volgt u op dit moment een (vervolg)opleiding (voltijd of deeltijd) of een werkgerelateerde cursus?	0 nee 1 ja
VRIJE TIJD	bezoekt maandelijks een restaurant, café, attractie, museum, bioscoop of theater	kunt u van de volgende activiteiten zeggen hoe vaak u ze doet?	men scoort een 1 als bij bezoek van minimaal 1 uitgaansgelegenheid 'maandelijks' of vaker is ingevuld.
	is maandelijks actief in georganiseerd verband	deze indicator is samengesteld uit twee vraagstellingen: - kunt u van de volgende activiteiten zeggen hoe vaak u ze doet? (sporten in verenigingsverband, deelname aan vereniging, deelname aan religieuze bijeenkomst) - volgt u of heeft u in het afgelopen jaar een cursus gevolgd voor uw plezier of uw persoonlijke ontwikkeling?	men scoort een 1 als bij deelname aan minimaal 1 activiteit 'maandelijks' of vaker is ingevuld of als men een cursus voor plezier of persoonlijke ontwikkeling volgt of vorig jaar heeft gevolgd.
SOCIAAL CONTACT	ontmoet maandelijks vrienden of goede kennissen	hoe vaak ontmoet u vrienden of goede kennissen?	men scoort een 1 als 'maandelijks' of vaker is ingevuld.

Tabel 4.5 Definitie, onderliggende vraagstellingen en codering van de indicatoren van het participatie-indexcijfer per domein, mensen met een verstandelijke beperking

Domein	Definitie indicator	Onderliggende vraagstellingen	Codering indicator
WOON-OMGEVING	woont in gewone wijk	deze indicator is samengesteld uit twee vraagstellingen: - waar woont u? (gewone woonwijk, dichtbij of aan de rand van een terrein waar mensen met een verstandelijke beperking wonen, op instellingsterrein) - met wie woont u? (alleen, met kind(eren), met partner, met partner en kind(eren), bij familie, met mensen met een verstandelijke beperking)	0 woont op instellingsterrein. ½ woont in woonwijk met andere mensen met een verstandelijke beperking 1 woont in woonwijk niet met andere mensen met een verstandelijke beperking
MOBILITEIT	gaat dagelijks ergens naar toe	hoe vaak gaat u ergens naar toe, bijvoorbeeld naar uw werk, vrienden, familie of vereniging?	0 wekelijks of minder 1 dagelijks
	maakt wel eens gebruik van openbaar vervoer	als u ergens naar toe gaat, hoe gaat u er dan naar toe? (meerdere antwoorden mogelijk) (lopend/fiets, auto/brommer, OV b.v. bus of trein of OV-Regiotaxi, speciaal vervoer b.v. speciale taxi of bus van instelling of Valys)	0 geen OV 1 OV, bijvoorbeeld bus of trein of OV-Regiotaxi
WERK	heeft dagactiviteiten	deze indicator is samengesteld uit twee vraagstellingen: - indien u op dit moment werk of dagactiviteiten heeft, wat doet u dan? (meerdere antwoorden mogelijk) (werk bij een bedrijf niet speciaal voor mensen met een verstandelijke beperking, werk bij [een bedrijf via] sociale werkvoorziening, werk bij een leer-werk-bedrijf, dagactiviteiten bij een activiteiten centrum - wordt u betaald voor het werk/de activiteiten die u doet?	0 heeft geen dagactiviteiten 1/3 doet dagbesteding 2/3 heeft betaald werk bij sociale werkvoorziening of doet onbetaald werk 1 heeft betaald werk bij reguliere werkgever
OPLEIDING	volgt school of opleiding	deze indicator is samengesteld uit twee vraagstellingen: - volgt u op dit moment een school of een opleiding? - welke school/opleiding/werkgerelateerde cursus doet u nu? (meerdere antwoorden mogelijk) (alleen gevraagd aan mensen die op vraag 1 'ja' geantwoord hebben?) (gewoon basisonderwijs, speciaal basisonderwijs, gewoon voortgezet onderwijs, speciaal voortgezet onderwijs, gewone werkgerelateerde cursus, werkgerelateerde cursus speciaal voor mensen met een verstandelijke beperking)	0 volgt geen school/opleiding ½ volgt niet-reguliere school/opleiding 1 volgt reguliere school/opleiding

Domein	Definitie indicator	Onderliggende vraagstellingen	Codering indicator
VRIJE TIJD	is actief in de vrije tijd	deze indicator is samengesteld uit zes vraagstellingen: - gaat u <u>wel eens</u> naar een restaurant, café, theater of naar de film? - zo ja, met wie gaat u dan meestal? (meerdere antwoorden mogelijk) (partner of familie, vrienden of goede bekenden, vrijwilliger of bezoeker, vriendin, begeleiders, alleen) - gaat u <u>wel eens</u> naar een museum, dierentuin of pretpark? - zo ja, met wie gaat u dan meestal? (meerdere antwoorden mogelijk) (zie boven) - gaat u in uw vrije tijd wel eens naar activiteiten speciaal georganiseerd voor mensen met een verstandelijke beperking? - gaat u in uw vrije tijd wel eens naar activiteiten niet speciaal georganiseerd voor mensen met een verstandelijke beperking?	0 gaat niet naar activiteiten in georganiseerd verband en niet naar een restaurant, café, bioscoop, theater, attractiepark of museum ½ gaat in vrije tijd alleen naar activiteiten speciaal georganiseerd voor mensen met een verstandelijke beperking én gaat alleen met begeleiders, huisgenoten of vrijwilligers naar een restaurant, café, bioscoop, theater, attractiepark of museum 1 gaat (ook) wel eens naar activiteiten die niet speciaal georganiseerd zijn voor mensen met een verstandelijke beperking én gaat (ook) wel eens alleen of met partner, familie, vrienden of goede bekenden uit ¹
SOCIAAL CONTACT	ziet wel eens/ regelmatig vrienden	deze indicator is samengesteld uit twee vraagstellingen: - met wie spreekt u regelmatig af of doet u wel eens dingen samen? (partner, familie, huisgenoten, vrienden, mensen die u kent van het werk of dagactiviteiten of school, mensen die u kent van een vereniging, buurthuis, kerk of club, mensen uit de buurt waarin u woont, vrijwilliger of bezoeker, vriend(in), begeleiders) - hebben deze vrienden een verstandelijke beperking? (nee, ja sommige, ja de meeste, ja allemaal)	0 geen contact met vrienden ½ ziet wel eens/ regelmatig vrienden met een verstandelijke beperking 1 ziet (ook) wel eens/ regelmatig vrienden zonder verstandelijke handicap ²

¹ Men scoort een 1 op de indicator 'is actief in vrije tijd' indien men minimaal twee van onderstaande activiteiten doet:

- 1 Gaat wel eens naar een restaurant, café, theater of film met partner, familie, vrienden of goede bekenden.
- 2 Gaat wel eens naar een museum, dierentuin, pretpark met partner, familie, vrienden of goede bekenden.
- 3 Gaat wel eens naar activiteiten niet speciaal georganiseerd voor mensen met een verstandelijke beperking.

² Men scoort een 1 op de indicator 'ziet wel eens/ regelmatig vrienden' indien men op vraag 1 'vrienden' heeft geantwoord en op vraag 2 'nee' of 'ja, sommige'

4.3 Standaardisatie en data-analyse

Standaardisatie gegevens

Om uitspraken te kunnen doen *op populatieniveau* zijn zowel de schattingen (percentages) van de afzonderlijke indicatoren als de participatie-indexcijfers voor de groep mensen met een lichamelijke beperking en voor de groep mensen met een verstandelijke beperking geschat voor een gedefinieerde *standaardpopulatie*. Dit maakt het tevens mogelijk om ontwikkelingen in de participatie van beide groepen mensen met beperkingen over de jaren heen te kunnen volgen en eventuele veranderingen te kunnen aantonen die niet het gevolg zijn van verschillen in de samenstelling van de onderzoeksgroepen over de jaren heen. De samenstelling van beide standaardpopulaties naar sociaal-demografische kenmerken staat vermeld in bijlage A, evenals een verantwoording van de keuze van beide standaardpopulaties.

Data-analyse

Alle gegevens, zowel voor de indicatoren als de participatie-indexcijfers, zijn geanalyseerd op basis van een multi-niveaumodel (Snijders & Bosker, 1999). In het multi-niveaumodel worden drie niveaus onderscheiden: het niveau van de huisartsenpraktijk of de instelling van waaruit het panellid benaderd is voor deelname, het niveau van het individuele panellid en dat van de meting (herhaalde metingen bij dezelfde personen). Panelliden die op één of meerdere van de correctievariabelen (leeftijd, geslacht, opleidingsniveau¹⁰, samenstelling huishouden¹⁰, ernst van de beperking, regio¹⁰ en urbanisatiegraad.¹⁰) een missende waarde hebben zijn niet meegenomen in de analyses.

Analyse van afzonderlijke indicatoren

Voor alle afzonderlijke indicatoren werden multi-niveau-analyses uitgevoerd om schattingen (percentages) te geven voor de totale groep van mensen met een beperking en voor subgroepen (bijvoorbeeld naar ernst van de beperking). Schattingen voor subgroepen konden niet worden gegeven indien niet of nauwelijks sprake was van spreiding in de antwoorden binnen één of meer subgroepen. In die gevallen werd alleen een schatting gegeven voor de totale populatie van mensen met een beperking in een bepaald jaar. Voor alle schattingen zijn tevens de boven- en ondergrens van het 95%-betrouwbaarheidsinterval berekend. Ook werd getoetst of het effect van een bepaald kenmerk van een subgroep (bijvoorbeeld vrouw ten opzichte van man) significant is. Een dergelijk significant sekse-effect impliceert dat de gemiddelde waarde op een bepaalde indicator voor vrouwen met een beperking afwijkt van die van mannen met een beperking. Vanwege het grote aantal toetsingen dat is gedaan, werd steeds een alpha van .01 gehanteerd.

Alle schattingen voor subgroepen zijn gecorrigeerd voor leeftijd, geslacht, opleidingsniveau¹⁰, samenstelling huishouden¹⁰, ernst van de beperking, regio¹⁰ en urbanisatiegraad.¹⁰ Dit impliceert dat een gevonden verschil tussen bijvoorbeeld mannen en vrouwen daadwerkelijk kan worden aangemerkt als een effect van geslacht en een vertekening door een eventueel verschil in andere achtergrondkenmerken is uitgesloten. Verder zijn alle schattingen voor indicatoren betreffende *tevredenheid* met de feitelijke

¹⁰ Niet bij mensen met een verstandelijke beperking.

participatie uitsluitend gebaseerd op de gegevens van 2008. De schattingen van alle overige indicatoren zijn gebaseerd op gegevens van 2006, 2007 en 2008.

Berekening van de participatie-indexcijfers (PIC)

De PICs zijn apart berekend voor de groep mensen met een lichamelijke beperking en de groep mensen met een verstandelijke beperking. Voor beide groepen mensen met een beperking werd op basis van een vastgestelde set van indicatoren (zie hiervoor §4.2, tabel 4.4 en 4.5) per individu een somscore berekend. De individuele somscore werd hierbij gedefinieerd als de somscore op de totale set van indicatoren gedeeld door het aantal indicatoren waarop de betreffende persoon een niet-missende waarde had. Een persoon met een lichamelijke beperking die op één van de in totaal negen indicatoren missend is en op vier van de resterende acht indicatoren een 1 scoort, heeft dus een somscore van $4/8=0.5$.

Vervolgens werd voor beide groepen mensen met een beperking een multi-niveau-model gedefinieerd met de somscore als uitkomstvariabele en leeftijd, geslacht, opleidingsniveau¹¹, huishoudenssamenstelling¹¹, ernst van de beperking, regio¹¹ en urbanisatiegraad¹¹ als correctievariabelen.

Het participatie-indexcijfer voor groep x (bijvoorbeeld mannen met een lichamelijke beperking) in jaar x werd tenslotte berekend door de (op basis van bovenstaand model) geschatte somscore voor groep x in jaar x te delen door de geschatte somscore voor de totale groep mensen met een (lichamelijke of verstandelijke) beperking in 2006, en dit getal te vermenigvuldigen met 100. De participatie-indexcijfers geven dus de mate van participatie weer ten opzichte van de totale groep mensen met een (lichamelijke of verstandelijke) beperking in 2006 (PIC=100).

Toetsing van trends over de tijd

Door middel van trendanalyse werd getoetst of in de loop van de tijd verschuivingen hebben plaatsgevonden (toetsing van polynomiale contrasten). Hierbij werden in eerste instantie de jaargemiddelden van de opeenvolgende jaren voor de totale groep mensen met een beperking getoetst, waarna ook voor onderscheiden subgroepen werd getoetst of zich - naast de algemene trend - nog andere verschuivingen voordeden, specifiek voor die subgroep. Vanwege het grote aantal gedane toetsingen is steeds een alpha van .01 gehanteerd.

¹¹ Niet bij mensen met een verstandelijke beperking.

5 Beschouwing

Mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking doen in 2008 nog net zoveel mee in de samenleving als in 2006, zo blijkt uit dit rapport. Ondanks al langer bestaande (Wgbh/cz) en recente regelingen (Wmo, VN-verdrag rechten van mensen met een beperking) blijven mensen met een beperking, lichamenlijk of verstandelijk, een kwetsbare groep daar waar het hun maatschappelijke participatie betreft. In die zin zullen de in dit rapport gepresenteerde resultaten voor mensen met een beperking, hun naasten en professionals in de zorg herkenbaar zijn.

Een positieve ontwikkeling is dat mensen met een lichamelijke beperking in 2008 wél vaker een uitgaansgelegenheid (café, restaurant, bioscoop, museum of attractiepark) bezoeken. Ook positief is dat mensen met een *ernstige* lichamelijke beperking tussen 2006 en 2008 meer zijn gaan participeren, met name doordat ze vaker betaald werk hebben en vaker een uitgaansgelegenheid bezoeken.

Mensen met een verstandelijke beperking wonen steeds vaker in woonwijken en niet meer op instellingsterrein, maar zijn toch niet vaker ‘regulier’ gaan participeren. Dat wil zeggen, zij wonen nog vaak in een beschermde woonomgeving, werken met anderen met een verstandelijke beperking en tweederde van de mensen met een matige verstandelijke beperking ontmoet nauwelijks mensen zonder verstandelijke beperking. Een deel van de mensen met een verstandelijke beperking voelt zich prettiger bij collega’s met een verstandelijke beperking en de meesten zijn tevreden over hun werk. Maar een ander deel ook niet. ‘Gewoon indien mogelijk, en speciaal waar nodig’ zoals met de Wmo wordt beoogd, blijft maatwerk.

Minder positief is dat mensen met een verstandelijke beperking in 2008 minder vaak ergens naar toe gaan, en dat mensen met een lichamelijke beperking minder vaak vrijwilligerswerk zijn gaan doen.

In dit rapport worden een aantal specifieke groepen beschreven die extra kwetsbaar zijn, omdat zij minder participeren in vergelijking met anderen met een beperking. Het gaat hierbij om ouderen met een verstandelijke beperking, mensen met een ernstiger beperking (lichamelijk of verstandelijk) en mensen met een lichamelijke beperking die laag opgeleid zijn. Hun achterstand is zichtbaar op de meeste domeinen en concentreert zich op wonen, dagactiviteiten, sociale contacten en vrije tijd.

Vooraf het aandeel 65-plussers met een verstandelijke beperking dat in 2008 dagelijks buitenshuis komt (38%) is veel kleiner dan het aandeel mensen onder de 65 jaar (74-85%). Zij hebben ook veel minder vaak een vorm van dagbesteding. Vanaf 40 jaar hebben mensen met een verstandelijke beperking minder sociale contacten en uitstapjes. Dit is zorgelijk. Ander onderzoek laat zien dat de achterstand vaak al begint op jonge leeftijd en groter lijkt te worden met het toenemen van de leeftijd (Kwekkeboom et al., 2006). Dat mensen met een verstandelijke beperking ouder worden is een relatief nieuw fenomeen, dat nieuwe vragen met zich meebrengt. Uit onderzoek onder ouderen met een verstandelijke beperking blijkt dat zij zelf heel graag mee willen blijven doen, maar dat het ook heel belangrijk is dat zij zich veilig voelen en voldoende ondersteuning krijgen en

houden, ook als hun sociale netwerk krimpt (Buijs et al., 2008). Goede woonomstandigheden en een toegankelijke en veilige woonomgeving worden in meerdere onderzoeken benoemt als cruciale voorwaarden voor participatie van mensen met een verstandelijke beperking (Schoorman et al., 2009, Kwekkeboom et al., 2006, Verdonschot et al., 2009a, Verdonschot et al., 2009b). Mogelijk dat ouderen met een verstandelijke beperking andere ondersteuning nodig hebben dan mensen die jonger zijn dan 65 jaar.

Een tweede kwetsbare groep zijn mensen met een ernstiger beperking (mensen met een matige verstandelijke beperking en mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking). Het aandeel mensen met een matige verstandelijke beperking dat dagelijks buitenshuis komt (31%) is veel kleiner dan het aandeel mensen met een lichte verstandelijke beperking (66%). Bovendien zien zij minder regelmatig vrienden, en minder vrienden zonder een verstandelijke beperking. Dit sluit aan bij bevindingen uit ander onderzoek. Woonomstandigheden en sociale vaardigheden spelen een belangrijke rol bij de sociale participatie. Vooral degenen die op instellingsterrein wonen of met meer dan vier personen zijn minder vaak tevreden over hun woonomstandigheden (Cardol et al., 2007). Daarbij zijn er steeds meer aanwijzingen dat vooral de ondersteuning doorslaggevend is daar waar het sociale contacten betreft (McConkey, 2007).

Woonomstandigheden blijken op een andere manier ook cruciaal voor de participatie van mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking. Zij komen minder vaak buitenshuis (respectievelijk 79% en 59% komt dagelijks buitenshuis) dan mensen met een lichte lichamelijke beperking (93%), en zijn hier significant minder tevreden mee. Ook is een uitstapje naar een winkel of de bibliotheek in de buurt voor maar liefst een vijfde van de mensen met een matige lichamelijke beperking en twee vijfde van de mensen met een ernstige lichamelijke beperking geen gewone zaak. Hiermee hangt samen dat mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking ook veel minder vaak betaald werk en sociale contacten hebben. Bovendien zijn zij minder vaak tevreden over hun vrijetijdsbesteding en sociale contacten. Uit eerder onderzoek blijkt dat mensen met een ernstige lichamelijke beperking beperkt worden in hun participatie door de voor hen soms slechte toegankelijkheid van de publieke ruimte: opstappen bij de bus of trein, smalle deuren in openbare gebouwen, drempels en losse stoeptegels (van den Brink et al., 2008). Vooral uitgaansgelegenheden en verenigings- of sportfaciliteiten zijn minder goed toegankelijk. Dat mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking veel minder vaak werk hebben, is ook van invloed op hun participatie op andere gebieden (Cardol et al., 2006). Betaald werk zorgt voor een betere inkomenspositie waardoor men meer mee kan doen in sociale activiteiten. Bovendien vergroot het hebben van werk het sociale netwerk. Maar niet iedereen kan werken, daarom is het belangrijk dat gemeenten beginnen met basale voorwaarden: minder obstakels in de omgeving en beter vervoer zullen al een verschil uitmaken.

De laatste kwetsbare groep betreft mensen met een lichamelijke beperking die laag opgeleid zijn. Ook zij komen minder vaak buitenshuis, maken minder vaak gebruik van het openbaar vervoer, hebben minder vaak betaald werk (net als lager opgeleiden zonder beperking) en minder sociale contacten. Opleiding is een belangrijke hulpbron voor participatie omdat het de kansen op betaald werk en een goed inkomen verbetert, en daarmee ook weer sociale contacten. In de praktijk blijkt een belangrijke ondersteunings-

vorm voor onderwijs, de regeling Leerlinggebonden Financiering (het 'rugzakje') niet optimaal te werken: ouders moeten vaak met hun kind met een beperking langs meerdere scholen voordat een kind op een school wordt toegelaten (de Klerk, 2007). Verder laat onderzoek zien dat scholieren met een beperking vaker een opleiding op lager niveau doen dan scholieren zonder een beperking, en dat in 2005 nog 30% van de leerlingen met een handicap aangaf dat de school te weinig rekening houdt met hun beperking (De Klerk, 2007). De Wgbh/cz is vanaf augustus 2009 ook van toepassing op het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs (<http://www.minvws.nl/dossiers/gehandicapten/gelijke-behandeling/default.asp>).

Samenvattend kunnen we concluderen dat mensen met een beperking niet meer zijn gaan participeren, zij hebben hun achterstand op mensen zonder beperking nog niet ingelopen. We definieerden kwetsbare groepen die extra aandacht behoeven. Daarbij willen we nog eens benadrukken dat hoewel de feitelijke participatie van mensen met een beperking in kwantitatieve zin of in reguliere zin (zoals het geval is bij mensen met een verstandelijke beperking) achterblijft bij die van de bevolking, niet alle mensen met een beperking dit negatief waarderen. Zoals al in de inleiding beschreven moet participatie betekenisvol zijn, dat wil zeggen passend bij ambities, afwegingen, mogelijkheden en eigenheid van de persoon, om een bijdrage te kunnen leveren aan iemands kwaliteit van bestaan. De 'ideale' participatie verschilt dus per persoon.

De Wmo wordt beschouwd als een belangrijk beleidsinstrument om de deelname van mensen met een beperking aan de samenleving te vergroten. Met de Wmo is het aan gemeenten om de maatschappelijke participatie van kwetsbare burgers te bevorderen. Gemeenten kunnen zelf bepalen op welke wijze ze dit doen. Hierdoor kunnen lokale verschillen ontstaan in de manier waarop gemeenten ondersteuning bieden en/of de mate waarin burgers participeren. Vooral op het terrein van sociale contacten en vervoer bestaan er grote verschillen in de mate van participatie van burgers met een lichamelijke beperking tussen gemeenten (Cardol en van den Hoogen, 2010). Iets meer dan de helft van de mensen met een lichamelijke beperking verwacht meer te kunnen participeren als de gemeente hen meer ondersteunt, bijvoorbeeld met betere vervoersmogelijkheden of meer toegankelijke openbare gebouwen (Marangos et al., 2008). Dat zou toch een mooie eerste stap zijn.

Het onderzoek

De gegevens in de voorgaande hoofdstukken zijn gebaseerd op vraaggesprekken met mensen met een verstandelijke beperking en vragenlijst onderzoek onder mensen met een lichamelijke beperking.

Over de maatschappelijke participatie van mensen met een verstandelijke beperking is relatief weinig kennis aanwezig. De informatie die wel beschikbaar is komt veelal van specifieke groepen, zoals bewoners van een instelling of jongeren, of het betreft erg kleine groepen. In die zin is dit onderzoek uniek, omdat het een grote groep mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking betreft die zelf zijn geïnterviewd over hun situatie en mening, terwijl de resultaten kunnen worden gegeneraliseerd naar de mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking in Nederland.

De raadpleging van mensen met een verstandelijke beperking zelf staat nog in de

kinderschoenen. Zo is er bijvoorbeeld nog weinig bekend over geschikte interview-technieken (Finlay et al., 2001, Sigelman et al., 1981). De respondenten met een verstandelijke beperking waren allemaal erg positief over hun participatie in de samenleving. Opvallend was tevens dat er geen verschillen in tevredenheid werden gevonden tussen mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking. Als de respondenten echter werd gevraagd hun antwoorden toe te lichten bleek dat zij minder tevreden waren. Dit bevestigt de bevinding uit ander onderzoek dat mensen met een verstandelijke beperking geneigd zijn om positieve antwoorden te geven (Finlay et al., 2001). De gegevens over de tevredenheid van de mensen met een verstandelijke beperking in dit onderzoek zijn dus zeer waarschijnlijk een overschatting van de werkelijkheid. Des te opvallender is dat ongeveer een kwart van de mensen met een verstandelijke beperking aangeeft niet tevreden te zijn over de woonomgeving en het buitenshuis komen.

Er zijn twee thema's die door mensen met een verstandelijke beperking zelf anders lijken te worden ervaren of gerapporteerd dan door hun directe naasten: het percentage dat met anderen met een verstandelijke beperking samenwoont en het percentage dat betaald werk heeft. In de vraaggesprekken geeft 50% van de mensen met een verstandelijke beperking aan dat zij *niet* met anderen met een beperking wonen, terwijl 34% van de naasten dit zegt. Het is onduidelijk waardoor dit verschil wordt veroorzaakt. Verder geeft ongeveer 40% van de mensen met een verstandelijke beperking aan dat zij betaald werk hebben, waarvan 32% zegt dat werk bij een reguliere werkgever betreft, terwijl uit de gegevens van de naasten blijkt dat 29% betaald werk heeft, waarvan 12% bij een reguliere werkgever. Hier kan de statusgevoeligheid van werk een rol spelen of een uitkering kan als salaris beschouwd worden (Schuurman en van der Zwan, 2009). Ook kan onduidelijkheid of werken bij een reguliere werkgever met speciale begeleiding nu specifiek of regulier genoemd wordt een rol spelen.

Verder komen de gegevens uit de vraaggesprekken met de mensen met een verstandelijke beperking zelf en de gegevens uit de vragenlijsten voor de directe naasten zoals te zien in de bijlagen redelijk goed overeen, ondanks de verschillende gezichtspunten.

Over de participatie van mensen met een lichamelijke beperking is al veel meer bekend (De Klerk, 2007, Van den Hoogen et al., 2008, Van den Brink et al. 2008, Cardol et al. 2006). Toch blijven mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking ontevredener met hun participatie dan mensen met een lichte lichamelijke beperking, juist omdat zij minder kunnen participeren. Het volgen van ontwikkelingen in de participatie van deze groep blijft daarom belangrijk.

Het vergelijken van de participatie van mensen met een beperking met die van de algemene Nederlandse bevolking geeft een beter zicht op die participatiedomeinen waar mensen met een beperking het meest kwetsbaar zijn. In dit rapport was deze vergelijking alleen mogelijk voor het percentage mensen dat betaald werk heeft. In de volgende rapportage van de Participatiemonitor (2009) zal voor alle onderzochte domeinen van participatie een vergelijking met de algemene Nederlandse bevolking mogelijk zijn op basis van de gegevens van het Consumentenpanel van het Nivel.

Literatuur

- American Association on Mental Retardation (AAMR) (2002) Definition of Mental Retardation. www.aamr.org/Policies/faq_mental_retardation.shtml
- Buys L, Boulton-Lewis G, Tedman-Jones J, Edwards H, Knox M: Issues of active ageing: perceptions of older people with lifelong intellectual disability. *Australian Journal on Ageing* 27:67-71, 2008
- Calsbeek H, Spreeuwenberg P, Rijken PM. Kerngegevens Zorg 2005. Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten. Utrecht: NIVEL, 2006.
- Campen, C. van. Gezond en wel met een beperking: Ervaren kwaliteit van leven en functioneren van mensen met langdurige lichamelijke beperking. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2006.
- Cardol M, Vervloet M, Rijken M. Participatie van mensen met beperking 2005. Basismeting participatie-monitor. Utrecht: NIVEL, juli 2006.
- Cardol M, Speet M, Rijken M. Anders of toch niet? Deelname aan de samenleving van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking. Utrecht: NIVEL, juni 2007.
- Cardol M, Van den Hoogen P. Meedoen van burgers met een lichamelijke beperking. Hoofdstuk 5. In: Marangos AM, Cardol M, Dijkgraaf M, Klerk M de. Ondersteuning en participatie van mensen met een lichamelijke beperking. Twee jaar na invoering van de Wmo. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, februari 2010.
- Centraal Bureau voor de Statistiek, Plausibiliteit POLS-module Vrijwillige Inzet 2007. www.cbs.nl, 2008.
- Eerste Kamer (2005/2006). Nieuwe regels betreffende maatschappelijke ondersteuning (Wet maatschappelijke ondersteuning). Eerste Kamer, vergaderjaar 2005/2006, nr. 30131A.
- Finlay WML, Lyons E: Methodological issues in interviewing and using self-report questionnaires with people with mental retardation. *Psychological Assessment* 13:319-335, 2001
- Halpern D. Health and well-being. In Social capital. Edited by D. Halpern. Cambridge: Polity Press, . 2005.
- Hortulanus R.P. en J.E.M. Machielse. Wie is mijn naaste? Den Haag: Elsevier bedrijfsinformatie BV, 2000
- ICF. International Classification of Functioning, Disability and Health (2001). Nederlandse vertaling: WHO-FIC Collaborating Centre, Bilthoven, Netherlands, World Health Organization.
- Klerk M de (red.). Meedoen met beperkingen. Rapportage gehandicapten 2007. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, juli 2007.
- Koppes L, Klein Hesselink J, Mol M, van den Bossche S. Vinger aan de pols van werkend Nederland. NEA 2008. Leiden: TNO, mei 2009.
- Kwekkeboom MH, de Boer AH, van Campen C, Dorrestein AEG. Een eigen huis. Ervaren van mensen met een verstandelijke beperking of psychiatrische problemen met zelfstandig wonen en deelname aan de samenleving. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2006.
- Kwekkeboom MH, van Weert CMC. Meedoen en gelukkig zijn. Een verkennend onderzoek naar de participatie van mensen met een verstandelijke beperking of chronische psychiatrische problemen. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, augustus 2008.
- Maas JMAG, Serail S, Janssen AJM. Frequentie-onderzoek geestelijk gehandicapten 1986. Tilburg: KUB/IVA, 1988.
- Marangos A.M., Cardol M., de Klerk M. Tweede tussenrapportage Wmo-evaluatie; ondersteuning en participatie van mensen met een lichamelijke beperking; een jaar na invoering van de Wmo. Den Haag, Utrecht; SCP, NIVEL, 2008.
- McConkey, R. Variations in the social inclusion of people with intellectual disabilities in supported living schemes and residential settings. *Journal of Intellectual Disability Research* 51:207-217, 2007.
- Schuurman M, van der Zwan A. Inclusie zeggenschap support. Op weg naar een samenleving waar iedereen welkom is. Antwerpen/Apeldoorn: Garant, 2009.

- Snijders T & Bosker R.J. Multilevel analysis. An introduction to basic and advanced multilevel modelling. London: SAGE Publications, 1999.
- Staatsblad (2003). Besluit van 3 april 2003, houdende vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte. In: Staatsblad 2003, p. 206.
- Van den Brink-Muinen A, Rijken PM, Spreeuwenberg P, Heijmans MWJM. Kerngegevens Maatschappelijke situatie 2008. Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten. Utrecht: NIVEL, 2009.
- Van den Hoogen P, Cardol M, Speet M, Spreeuwenberg P, Rijken M. Deelname aan de samenleving van mensen met een beperking. Participatiemonitor 2007. Utrecht: NIVEL, 2008.
- Van Schrojenstein Lantman - de Valk H.M.J. (2002). Mensen met een verstandelijke beperking in Nederland. Maastricht, Onderzoeksinstituut ExTra; Capaciteitsgroep Huisartsgeneeskunde; Universiteit Maastricht.
- Sigelman CK, Budd EC, Spanhel CL, Schoenrock CJ: Asking questions of retarded persons: a comparison of yes-no and either-or formats. *Applied Research in Mental Retardation* 347-357, 1981.
- Verdonschot MML, De Witte LP, Reichrath E, Buntix WHE, Curfs LMG: Community participation of people with an intellectual disability: a review of empirical findings. *Journal of Intellectual Disability Research* 53:303-318, 2009a
- Verdonschot MML, De Witte LP, Reichrath E, Buntix WHE, Curfs LMG: Impact of environmental factors on community participation of persons with an intellectual disability: a systematic review. *Journal of Intellectual Disability Research* 53:54-64, 2009b
- <http://statline.cbs.nl/statweb>. Geraadpleegd op 27 november 2009.
- http://www.minvws.nl/dossiers/gahandicapten/gelijke_behandeling/default.asp. Geraadpleegd op 27 november 2009.
- http://www.rivm.nl/vtv/object_document/o2068n17541.html. Geraadpleegd op 15 juli 2008.
- <http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/convtexte.htm>
- <http://www.valys.nl>. Geraadpleegd op 15 juli 2008.

Bijlage A: Standaardpopulaties

In deze bijlage wordt de samenstelling van de standaardpopulatie voor de groep mensen met een lichamelijke beperking en voor de groep mensen met een verstandelijke beperking beschreven, en de keuze van beide standaardpopulatie nader toegelicht. De samenstelling van beide standaardpopulaties is zoveel mogelijk gebaseerd op gegevens over de daadwerkelijke samenstelling van de betreffende populaties van mensen met beperkingen in Nederland. Aangezien gegevens hierover niet zondermeer voorhanden zijn, zijn verschillende bronnen geraadpleegd. Daarbij is zoveel mogelijk uitgegaan van informatie over de samenstelling van de populaties in 2006, omdat we 2006 als uitgangsjaar voor het participatie-indexcijfer hebben gekozen¹².

Mensen met een lichamelijke beperking

Voor het definiëren van de standaardpopulatie van mensen met een lichamelijke beperking (zie tabel A1) baseren we ons qua geslacht, leeftijd en ernst van de beperking vooral op schattingen van prevalentie van beperkingen op bevolkingsniveau voor januari 2006 (De Klerk, 2007). De NPCG-cijfers wijken wat de verdeling naar leeftijd en ernst van de beperking betreft af, omdat voor het NPCG – behalve chronisch zieken – met name mensen met een *matige of ernstige* beperking zijn geselecteerd (uit AVO 2003 en WBO 2002), dus niet mensen met een lichte beperking. Voor de verdeling naar geslacht, leeftijd en ernst van de beperking gaan we dus uit van de SCP-prevalentiecijfers. Over de verdeling naar opleidingsniveau en huishouden van mensen met een lichamelijke beperking zijn behalve uit het NPCG geen cijfers voorhanden. Wel zijn er cijfers van het SCP voor mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking. Voor de verdeling naar regio en mate van stedelijkheid van de standaardpopulatie nemen we de gegevens over van de Nederlandse bevolking in 2006 (statline.cbs.nl/statweb). Van de populatie mensen met een beperking zijn deze gegevens niet bekend.

Mensen met een verstandelijke beperking

Voor het definiëren van de standaardpopulatie van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking zijn gegevens voorhanden uit het Panel Samen Leven (PSL) bij aanvang in 2006 en uit twee oudere prevalentiestudies (zie tabel A2). De geslachtsverdeling zoals gevonden in het PSL zit precies tussen de schattingen op basis van twee oudere prevalentiestudies in. De leeftijdsverdelingen van de twee oudere prevalentiestudies lopen sterk uiteen. De studie van Van Schrojenstein Lantman-de Valk et al. (2002) komt op een veel grotere groep ouderen en veel minder jongeren dan de studie van Maas et al. (1988), bewerkt door het SCP voor 2001. De verklaring hiervoor moet volgens de auteurs worden gezocht in het gegeven dat (jonge) mensen nu minder snel als gehandicapt worden beschouwd. In het Nationaal Kompas Volksgezondheid (www.rivm.nl) wordt getwijfeld aan deze verklaring, omdat het gebruik van speciale onderwijsvoorzieningen juist toeneemt. De cijfers van het PSL zitten er voor de groepen

¹² Het jaar 2006 wordt in de participatiemonitor beschouwd als het ‘nuljaar’, het jaar voorafgaande aan de invoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo).

15-39 en 40-64 jaar tussenin. Daarom is ervoor gekozen om zoveel mogelijk bij deze cijfers aan te sluiten.

Voor de verdeling naar ernst van de verstandelijke beperking houden we de verdeling die in het PSL werd gevonden bij aanvang in 2006 aan. Alleen mensen met een lichte of een matige verstandelijke beperking zijn vertegenwoordigd in het PSL, maar dit is ook de populatie waarover we hier uitspraken willen doen. Voor mensen met een verstandelijke beperking standaardiseren we niet naar huishoudsamenstelling omdat deze variabele een sterke samenhang vertoont met de ernst van de verstandelijke beperking.

Hoewel het in eerste instantie de bedoeling was om de standaardpopulatie voor deze groep ook te definiëren naar regio en stedelijkheid, is hiervan later afgezien omdat deze kenmerken uiteindelijk niet zijn gebruikt in de data-analyse (zie hierna). De reden hiervoor is dat vereenvoudiging van de data-analyse nodig bleek vanwege het geringe aantal respondenten in sommige subgroepen van mensen met een verstandelijke beperking.

Tabel A1 Verantwoording van de gekozen standaardpopulatie van mensen met een lichamelijke beperking (≥ 15 jaar, zelfstandig wonend)

	NPCG, 2006 %	SCP, 2006 (De Klerk 2007) %	Standaardpopulatie %
	<i>Mensen met een lichamelijke beperking vanaf 15 jaar:</i>		
Geslacht		<i>Mensen met een motorische beperking vanaf 20 jaar:</i>	
- Mannen	33	36	35
- Vrouwen	67	64	65
Leeftijd		20-39: 16	15
- 15 t/m 39 jaar	5	44	45
- 40 t/m 64 jaar	47	40	40
- 65 jaar en ouder	48		
Ernst beperking			
- Licht	26	55	55
- Matig	50	31	30
- Ernstig	24	14	15
		<i>Mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking vanaf 16 jaar:</i>	
Aard van de beperking			
- Alleen motorisch	69	77	80
- Motorisch en zintuiglijk	32	23	20
		<i>Mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking vanaf 18 jaar:</i>	
Opleidingsniveau			
- Laag	46	50	50
- Midden	40	36	35
- Hoog	14	14	15
Huishouden			
- Eenpersoonshuishouden	36	26	25
- Meerpersoonshuishouden	64	74	75

- Vervolg tabel 1A -	NPCG, 2006	SCP, 2006 (De Klerk 2007)	Standaardpopulatie
	%	%	%
	CBS, 2006 Nederlandse bevolking vanaf 0 jaar:		
Regio			
- Noord	10	10	10
- Oost	25	21	21
- West	45	47	47
- Zuid	19	22	22
Mate van stedelijkheid			
- Zeer sterk stedelijk	16	18	18
- Sterk stedelijk	25	27	27
- Matig stedelijk	22	21	21
- Weinig stedelijk	26	22	22
- Niet stedelijk	11	12	12

Tabel A2: Verantwoording van de gekozen standaardpopulatie van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking (≥ 15 jaar)

	Maas et al., 1988; bewerking SCP	Van Schroyen Lantman-de Valk et al., 2002	Panel Samen Leven, 2006	Standaard- populatie
	%	%	%	%
	<i>Mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking vanaf 15 jaar:</i>			
Geslacht				
- Mannen	57	54	56	55
- Vrouwen	43	46	44	45
Leeftijd				
- 15 t/m 39 jaar	20-39: 56	20-34: 25	42	40
- 40 t/m 64 jaar	39	35-69: 70	49	50
- 65 jaar en ouder	5	70 en ouder: 5	9	10
Ernst beperking				
- Licht	45	-	55	55
- Matig	-	-	45	45
- Ernstig	55	-	-	-

Bijlage B: Resultaten mensen met een lichamelijke beperking, totale groep en subgroepen

Tabel B1: Participatie-indexcijfer¹ (95% betrouwbaarheidsinterval), mensen met een lichamelijke beperking², totale groep en subgroepen, 2006-2008

	2006		2007		2008		Trend 2006- 2008
Totale groep mensen met een lichamelijke beperking	100 ³	(97- 103)	102	(99- 105)	103	(100- 106)	
Leeftijd							
15-39 jaar (referentie)	108	(101- 115)	116	(108- 123)	110	(102- 118)	*
40-64 jaar	102	(98- 105)	104*	(101- 108)	107	(104- 111)	
65 jaar en ouder	95*	(92- 99)	94*	(90- 97)	95*	(92- 99)	
Geslacht							
Man (referentie)	99	(95- 103)	101	(97- 105)	100	(96- 104)	
vrouw	101	(97- 104)	102	(99- 106)	105	(101- 108)	
Opleidingsniveau							
Laag opgeleid (referentie)	90	(86- 94)	92	(88- 96)	94	(90- 98)	
Middelbaar opgeleid	105*	(101- 109)	107*	(103- 111)	109*	(105- 113)	
Hoog opgeleid	121*	(116- 127)	123*	(118- 129)	120*	(115- 126)	
Ernst van de beperking							
Lichte beperking (referentie)	110	(106- 115)	112	(108- 116)	112	(109- 117)	
Matige beperking	96*	(93- 100)	98*	(94- 102)	98*	(95- 103)	
Ernstige beperking	69*	(64- 74)	73*	(69- 78)	77*	(72- 82)	*
Aard van de beperking							
alleen motorisch (referentie)	100	(97- 104)	103	(99- 106)	103	(100- 106)	
motorisch en zintuiglijk	99	(94- 103)	100	(95- 104)	103	(99- 108)	

* Significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie) of significante trend 2006-2008 ($p < 0,01$)

1 Alle indexcijfers zijn relatief ten opzichte van totale groep mensen met een lichamelijke beperking in 2006 (=100).

2 Hier gedefinieerd als mensen met een motorische of multipele beperking van 15 jaar en ouder

3 De referentiewaarde is gesteld op 100 in het referentiejaar 2006.

Tabel B2: Indicator woonomgeving, mensen met een lichamelijke beperking¹, totale groep en subgroepen, 2006-2008 (in procenten)

Indicator	2006	2007	2008	Trend 2006-2008
Maakt regelmatig gebruik van minimaal twee buurtvoorzieningen²				
Totale groep mensen met een lichamelijke beperking	83 (79-87)	83 (79-87)	84 (80-88)	
Leeftijd				
15-39 jaar (referentie)	79 (66-88)	80 (68-88)	83 (68-91)	
40-64 jaar	86 (81-89)	86 (81-89)	85 (81-89)	
65 jaar en ouder	82 (77-87)	82 (77-87)	84 (79-83)	
Geslacht				
Man (referentie)	82 (76-87)	81 (76-86)	82 (76-87)	
Vrouw	84 (79-88)	84 (80-88)	86 (81-89)	
Opleidingsniveau				
Laag opgeleid (referentie)	82 (76-86)	81 (75-85)	82 (76-87)	
Middelbaar opgeleid	85 (80-89)	86* (82-90)	87 (82-90)	
Hoog opgeleid	85 (77-90)	86 (79-90)	86 (80-91)	
Ernst van de beperking				
Lichte beperking (referentie)	89 (84-92)	89 (85-92)	90 (86-93)	
Matige beperking	82* (76-86)	80* (75-85)	81* (75-85)	
Ernstige beperking	56* (47-64)	54* (45-62)	57* (48-66)	
Aard van de beperking				
Alleen motorisch (referentie)	84 (79-88)	83 (79-87)	84 (80-88)	
Motorisch en zintuiglijk	82 (76-87)	84 (78-88)	85 (79-89)	

* Significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie) of significante trend 2006-2008 ($p < 0,01$)

1 Hier gedefinieerd als mensen met een motorische of multiële beperking van 15 jaar en ouder

2 Mensen die regelmatig gebruik maken van buurtvoorzieningen hebben bij minimaal twee van de vijf volgende categorieën aangegeven dat zij de betreffende voorziening regelmatig gebruiken: 1. winkels, 2. bank/postkantoor/pinautomaat, 3. bibliotheek, 4. buurthuis, 5. park en groenvoorzieningen

Tabel B3: Indicatoren mobiliteit, mensen met een lichamelijke beperking¹, totale groep en subgroepen, 2006-2008 (in procenten)

Indicator	2006	2007	2008	Trend 2006-2008
Komt dagelijks buitenshuis				
Totale groep mensen met een lichamelijke beperking	86 (83-89)	86 (83-88)	87 (84-89)	
Leeftijd				
15-39 jaar (referentie)	88 (81-93)	93 (86-96)	91 (84-96)	
40-64 jaar	88 (85-90)	87 (84-90)	89 (86-91)	
65 jaar en ouder	83 (79-86)	80* (76-84)	82 (78-85)	
Geslacht				
Man (referentie)	90 (87-93)	89 (86-92)	89 (86-91)	
Vrouw	83* (80-86)	83* (80-87)	86 (82-88)	
Opleidingsniveau				
Laag opgeleid (referentie)	83 (79-87)	83 (79-86)	84 (80-87)	
Middelbaar opgeleid	88 (84-90)	86 (83-89)	88* (85-91)	
Hoog opgeleid	91* (87-94)	91* (87-94)	90* (86-93)	
Ernst van de beperking				
Lichte beperking (referentie)	92 (89-94)	91 (89-94)	93 (90-95)	
Matige beperking	82* (78-85)	80* (76-84)	79* (75-83)	
Ernstige beperking	58* (51-64)	61* (54-67)	59* (52-65)	
Aard van de beperking				
Alleen motorisch (referentie)	86 (83-89)	86 (83-89)	87 (84-89)	
Motorisch en zintuiglijk	85 (81-89)	85 (80-88)	86 (82-89)	
Maakt wel eens gebruik van OV				
Totale groep mensen met een lichamelijke beperking	42 (37-47)	43 (37-48)	50 (45-54)	* ²
Leeftijd				
15-39 jaar (referentie)	42 (30-54)	47 (33-62)	45 (32-58)	
40-64 jaar	45 (39-50)	44 (38-50)	49 (44-55)	
65 jaar en ouder	40 (34-46)	40 (34-46)	52 (47-57)	
Geslacht				
Man (referentie)	35 (30-41)	36 (30-43)	39 (34-45)	
Vrouw	46* (41-52)	46* (41-52)	55* (50-60)	
Opleidingsniveau				
Laag opgeleid (referentie)	36 (31-42)	37 (31-43)	44 (39-50)	
Middelbaar opgeleid	44* (39-50)	44 (38-51)	54* (48-59)	
Hoog opgeleid	58* (49-65)	59* (50-67)	59* (51-66)	
Ernst van de beperking				
Lichte beperking (referentie)	50 (44-57)	51 (44-57)	55 (49-60)	
Matige beperking	41* (35-46)	42 (36-48)	49 (43-54)	* ²
Ernstige beperking	20* (16-26)	20* (15-25)	33* (27-40)	* ²
Aard van de beperking				
Alleen motorisch (referentie)	41 (36-46)	42 (36-47)	48 (43-53)	
Motorisch en zintuiglijk	47 (40-53)	47 (40-54)	56* (50-62)	

* Significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie) of significante trend 2006-2008 ($p < 0,01$)

1 Hier gedefinieerd als mensen met een motorische of multipele beperking van 15 jaar en ouder

2 De significante trend in gebruik van OV is te wijten aan een veranderde vraagstelling. In 2008 is in de vraagstelling namelijk het gebruik van een Regiotaxi toegevoegd.

Tabel B4: Indicatoren werk, mensen met een lichamelijke beperking¹, totale groep en subgroepen, 2006-2008 (in procenten)

Indicator	2006		2007		2008		Trend 2006- 2008
Heeft betaald werk² (≥12 uur per week)							
Totale groep mensen met een lichamelijke beperking	33	(28-37)	36	(32-41)	36	(31-40)	
Leeftijd							
15-39 jaar (referentie)	37	(28-46)	47	(38-56)	49	(38-59)	
40-64 jaar	30	(27-34)	31*	(27-35)	29*	(26-33)	
65 jaar en ouder	-		-		-		
Man (referentie)							
Vrouw	46	(39-53)	50	(44-57)	49	(42-55)	
	26*	(22-31)	29*	(25-34)	29*	(25-34)	
Opleidingsniveau							
Laag opgeleid (referentie)	25	(19-30)	28	(23-34)	26	(21-32)	
Middelbaar opgeleid	42*	(37-48)	44*	(38-49)	44*	(39-50)	
Hoog opgeleid	41*	(33-50)	49*	(41-57)	52*	(43-60)	*
Ernst van de beperking							
Lichte beperking (referentie)	46	(39-52)	50	(43-56)	47	(41-54)	
Matige beperking	28*	(23-33)	29*	(25-34)	29*	(24-34)	
Ernstige beperking	9*	(5-13)	12*	(8-18)	15*	(10-21)	*
Aard van de beperking							
Alleen motorisch (referentie)	34	(29-39)	37	(32-42)	36	(32-41)	
Motorisch en zintuiglijk	28	(21-35)	33	(26-41)	33	(26-41)	
Doet vrijwilligerswerk							
Totale groep mensen met een lichamelijke beperking	21	(18-24)	21	(18-24)	17	(14-20)	*
Leeftijd							
15-39 jaar (referentie)	21	(15-30)	23	(15-32)	17	(11-26)	
40-64 jaar	21	(18-25)	22	(19-26)	21	(17-24)	
65 jaar en ouder	20	(17-24)	19	(16-23)	14	(11-17)	
Geslacht							
Man (referentie)	20	(16-24)	20	(16-24)	17	(14-21)	
Vrouw	21	(18-25)	22	(18-26)	17	(14-21)	
Opleidingsniveau							
Laag opgeleid (referentie)	16	(13-20)	16	(13-20)	13	(10-16)	
Middelbaar opgeleid	23*	(19-27)	24*	(20-28)	21*	(17-25)	
Hoog opgeleid	35*	(29-42)	35*	(29-42)	28*	(22-34)	
Ernst van de beperking							
Lichte beperking (referentie)	24	(20-29)	25	(21-30)	19	(16-23)	*
Matige beperking	19	(16-23)	18	(15-22)	16	(13-19)	
Ernstige beperking	13*	(10-17)	14*	(10-18)	13	(10-17)	
Aard van de beperking							
Alleen motorisch (referentie)	20	(17-24)	21	(18-25)	17	(14-20)	*
Motorisch en zintuiglijk	22	(18-27)	20	(16-25)	19	(15-23)	

* Significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie) of significante trend 2006-2008 ($p < 0,01$)

1 Hier gedefinieerd als mensen met een motorische of multiële beperking van 15 jaar en ouder.

2 Percentage heeft betrekking op de leeftijdsgroep 15-64 jaar.

Tabel B5: Indicatoren vrijetijdsbesteding, mensen met een lichamelijke beperking¹, totale groep en subgroepen, 2006-2008 (in procenten)

Indicator	2006		2007		2008		Trend 2006-2008
Bezoekt maandelijks een restaurant, cafe, bioscoop, theater, attractiepark of museum							
Totale groep mensen met een lichamelijke beperking	22	(20-25)	26	(23-29)	29	(27-32)	*
Leeftijd							
15-39 jaar (referentie)	28	(20-38)	28	(20-38)	34	(24-45)	
40-64 jaar	25	(21-28)	30	(26-33)	33	(30-37)	
65 jaar en ouder	18	(15-22)	22	(19-25)	24	(21-27)	
Geslacht							
Man (referentie)	26	(22-31)	28	(24-32)	31	(27-35)	
Vrouw	21	(18-24)	25	(22-28)	28	(25-32)	*
Opleidingsniveau							
Laag opgeleid (referentie)	15	(12-18)	17	(14-21)	23	(19-26)	*
Middelbaar opgeleid	27*	(24-34)	32*	(29-36)	33*	(30-37)	
Hoog opgeleid	46*	(39-53)	50*	(44-57)	47*	(41-53)	
Ernst van de beperking							
Lichte beperking (referentie)	26	(22-30)	28	(24-33)	32	(28-37)	
Matige beperking	22	(19-26)	26	(23-30)	29	(25-32)	*
Ernstige beperking	13*	(10-17)	19*	(15-24)	22*	(17-26)	*
Aard van de beperking							
Alleen motorisch (referentie)	23	(20-26)	27	(24-30)	30	(27-33)	
Motorisch en zintuiglijk	20	(16-24)	24	(20-28)	27	(23-32)	*
Gaat maandelijks naar activiteiten in georganiseerd verband²							
Totale groep mensen met een lichamelijke beperking	52	(47-56)	53	(49-57)	53	(49-57)	
Leeftijd							
15-39 jaar (referentie)	48	(38-59)	49	(39-59)	50	(39-61)	
40-64 jaar	46	(41-50)	50	(46-55)	53	(48-57)	
65 jaar en ouder	59	(54-64)	57	(52-61)	55	(50-59)	
Geslacht							
Man (referentie)	44	(39-50)	47	(42-52)	46	(41-51)	
Vrouw	55*	(51-60)	56*	(51-60)	57*	(53-61)	
Opleidingsniveau							
Laag opgeleid (referentie)	43	(38-48)	46	(42-51)	47	(42-52)	
Middelbaar opgeleid	56	(52-61)	56	(51-61)	56	(51-61)	
Hoog opgeleid	68	(61-74)	65	(58-71)	67	(61-73)	
Ernst van de beperking							
Lichte beperking (referentie)	56	(50-61)	57	(52-62)	56	(51-61)	
Matige beperking	47*	(42-52)	50	(45-55)	51	(47-56)	
Ernstige beperking	44*	(38-51)	43*	(37-50)	47	(41-54)	
Aard van de beperking							
Alleen motorisch (referentie)	51	(47-55)	52	(48-56)	52	(48-57)	
Motorisch en zintuiglijk	54	(48-59)	54	(49-60)	56	(51-62)	

* Significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie) of significante trend 2006-2008 ($p < 0,01$)

1 Hier gedefinieerd als mensen met een motorische of multiële beperking van 15 jaar en ouder

2 Hier gedefinieerd als minimaal eens per maand deelnemen aan een vereniging of religieuze bijeenkomst of in het afgelopen jaar een niet aan werk gerelateerde cursus gevolgd hebben.

Tabel B6: Indicator sociale contacten, mensen met een lichamelijke beperking¹, totale groep en subgroepen, 2006-2008 (in procenten)

Indicator	2006		2007		2008		Trend 2006-2008
Ontmoet maandelijks vrienden/goede kennissen							
Totale groep mensen met een lichamelijke beperking	85	(82-88)	85	(82-88)	82	(78-85)	
Leeftijd							
15-39 jaar (referentie)	89	(84-93)	89	(84-93)	77	(67-85)	*
40-64 jaar	85	(82-88)	85	(82-88)	83	(79-86)	
65 jaar en ouder	83	(79-86)	82	(79-86)	82	(78-86)	*
Geslacht							
Man (referentie)	84	(80-88)	85	(81-88)	79	(74-83)	*
Vrouw	85	(82-88)	85	(81-88)	83	(79-87)	
Opleidingsniveau							
Laag opgeleid (referentie)	83	(79-86)	84	(80-87)	78	(73-82)	*
Middelbaar opgeleid	85	(82-89)	86	(82-89)	83	(79-87)	
Hoog opgeleid	89	(84-92)	88	(82-91)	89	(84-93)	
Ernst van de beperking							
Lichte beperking (referentie)	85	(81-88)	84	(80-88)	85	(81-89)	
Matige beperking	87	(84-90)	88	(85-91)	77*	(72-81)	*
Ernstige beperking	79	(73-84)	79	(73-84)	76*	(69-81)	*
Aard van de beperking							
Alleen motorisch (referentie)	86	(83-89)	86	(83-89)	83	(79-86)	
Motorisch en zintuiglijk	79*	(74-84)	80*	(74-84)	76*	(71-81)	

* Significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie) of significante trend 2006-2008 ($p < 0,01$)

¹ Hier gedefinieerd als mensen met een motorische of multiële beperking van 15 jaar en ouder

Bijlage C: Resultaten mensen met een verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen (gegevens mensen zelf)

Tabel C1 Participatie-indexcijfer¹, gebaseerd op gegevens over de feitelijke participatie, mensen met een verstandelijke beperking², 2006-2008

	2006		2008		Vershil 2008 tov 2006
Totaal mensen met een verstandelijke beperking	100 ³	(97-103)	100	(97-104)	n.s. ⁴
Leeftijd					
15-39 jaar (referentie)	112	(107-117)	113	(107-119)	n.s.
40-64 jaar	97*	(93-101)	96*	(91-100)	n.s.
≥ 65 jaar	66*	(56-76)	71*	(62-80)	n.s.
Geslacht					
Man (referentie)	103	(98-107)	103	(99-108)	n.s.
Vrouw	97	(92-101)	96	(91-101)	n.s.
Ernst van de verstandelijke beperking					
Lichte beperking (referentie)	108	(104-112)	107	(103-112)	n.s.
Matige beperking	90*	(85-95)	91*	(86-97)	n.s.

* significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie).

1 Alle gepresenteerde indexcijfers zijn relatief ten opzichte van totale groep mensen met een verstandelijke beperking in 2006 (=100).

2 hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.

3 de referentiewaarde is gesteld op 100 in het referentiejaar 2006.

4 geen significant verschil in 2008 tov 2006 ($p > 0,01$).

Tabel C2: Indicatoren woonomgeving, mensen met een verstandelijke beperking¹ naar subgroepen, 2006-2008 (in procenten)

Indicator	2006		2008		Vershil 2006-2008
Woont in woonwijk					
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	90	(87-93)	92	(88-94)	
Leeftijd					
15-39 jaar (referentie)	91	(86-94)	93	(87-96)	
40-64 jaar	88	(83-92)	91	(87-94)	
65 jaar en ouder	95	(81-99)	87	(74-94)	
Geslacht					
Man (referentie)	91	(87-94)	92	(88-95)	
Vrouw	89	(83-92)	91	(85-94)	
Ernst van de verstandelijke beperking					
Lichte beperking (referentie)	92	(88-95)	95	(91-97)	
Matige beperking	87	(81-91)	86*	(80-91)	
Woont <u>niet</u> met andere mensen met een verstandelijke beperking					
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	45	(40-51)	50	(45-56)	
Leeftijd					
15-39 jaar (referentie)	49	(41-57)	55	(46-63)	
40-64 jaar	42	(35-49)	48	(41-55)	
65 jaar en ouder	50	(34-67)	48	(32-64)	
Geslacht					
Man (referentie)	48	(41-55)	55	(48-62)	
Vrouw	42	(35-50)	45	(37-53)	
Ernst van de beperking					
Lichte beperking (referentie)	64	(57-69)	66	(60-72)	
Matige beperking	25*	(19-33)	31*	(24-40)	

* significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie) of significant verschil 2008 tov 2006.

¹ hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.

Tabel C3: Indicatoren mobiliteit, mensen met een verstandelijke beperking¹ naar subgroepen, 2006-2008 (in procenten)

Indicator	2006		2008		Vershil 2006-2008
Gaat dagelijks ergens naar toe					
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	85	(81-88)	76	(71-81)	*
Leeftijd					
15-39 jaar (referentie)	92	(87-95)	85	(78-90)	
40-64 jaar	83*	(77-87)	74	(67-79)	
65 jaar en ouder	45*	(29-61)	38*	(25-52)	
Geslacht					
Man (referentie)	86	(81-90)	77	(70-82)	
Vrouw	84	(78-89)	75	(68-81)	
Ernst van de verstandelijke beperking					
Lichte beperking (referentie)	81	(75-85)	74	(68-80)	
Matige beperking	89	(83-93)	78	(71-85)	
Maakt gebruik van het OV					
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	19	(15-23)	27	(23-32)	* ²
Leeftijd					
15-39 jaar (referentie)	21	(16-28)	31	(24-40)	
40-64 jaar	19	(14-25)	24	(19-31)	
65 jaar en ouder	11	(5-25)	25	(15-39)	
Geslacht					
Man (referentie)	17	(13-22)	26	(20-32)	
Vrouw	22	(16-28)	29	(23-36)	
Ernst van de beperking					
Lichte beperking (referentie)	25	(20-31)	31	(26-38)	
Matige beperking	13*	(9-19)	22	(16-30)	

* significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie) of significant verschil 2008 tov 2006.

1 hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.

2 de significante trend in gebruik van OV is te wijten aan een veranderde vraagstelling. In 2008 is in de vraagstelling namelijk het gebruik van een Regiotaxi toegevoegd.

Tabel C4: Indicatoren werk en dagbesteding, mensen met een verstandelijke beperking¹
naar subgroepen, 2006-2008 (in procenten)

Indicator	2006	2008	Vershil 2006-2008
Heeft betaald werk² (≥1 upw)			
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	40 (35-46)	41 (36-47)	
Leeftijd			
15-39 jaar (referentie)	38 (31-46)	41 (33-49)	
40-64 jaar	42 (36-49)	42 (35-48)	
65 jaar en ouder	-	-	
Geslacht			
Man (referentie)	44 (37-50)	47 (40-55)	
Vrouw	37 (30-44)	34 (27-42)	
Ernst van de verstandelijke beperking			
Lichte beperking (referentie)	51 (45-57)	50 (43-57)	
Matige beperking	28*	31*	
Heeft betaald werk bij reguliere werkgever			
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	27 (20-35)	32 (25-41)	
Leeftijd			
15-39 jaar (referentie)	39 (28-51)	42 (30-55)	
40-64 jaar	19*	25 (18-35)	
65 jaar en ouder	-	-	
Geslacht			
Man (referentie)	30 (21-40)	32 (24-42)	
Vrouw	24 (15-36)	32 (21-46)	
Ernst van de beperking			
Lichte beperking (referentie)	32 (24-40)	25 (18-33)	*
Matige beperking	22 (12-37)	43 (30-58)	*
Heeft onbetaald werk			
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	14 (11-18)	14 (11-18)	
Leeftijd			
15-39 jaar (referentie)	22 (16-28)	18 (12-25)	
40-64 jaar	12 (9-17)	11 (8-16)	
65 jaar en ouder	5 (1-19)	12 (5-24)	
Geslacht			
Man (referentie)	15 (11-21)	19 (15-25)	
Vrouw	13 (9-19)	9* (5-14)	
Ernst van de beperking			
Lichte beperking (referentie)	14 (10-19)	15 (11-21)	
Matige beperking	15 (10-22)	12 (8-18)	
Doet dagbesteding			
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	36 (31-40)	40 (35-45)	
15-39 jaar (referentie)	34 (27-41)	38 (30-47)	
40-64 jaar	37 (31-44)	45 (38-52)	
65 jaar en ouder	37 (23-53)	26 (15-39)	
Geslacht			
Man (referentie)	33 (27-39)	35 (28-42)	
Vrouw	39 (32-47)	47* (40-55)	
Ernst van de beperking			
Lichte beperking (referentie)	24 (19-29)	27 (22-33)	
Matige beperking	53*	58*	

* significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie) of significant verschil 2008 tov 2006.

1 hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.

2 percentage heeft betrekking op de leeftijdsgroep 15-64 jaar

Tabel C5: Indicatoren vrijetijdsbesteding, mensen met een verstandelijke beperking¹
naar subgroepen, 2006-2008 (in procenten)

Indicator	2006	2008	Vershil 2006-2008
Bezoekt <u>wel eens</u> een restaurant, cafe, bioscoop, theater, attractiepark of museum			
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	87 (83-90)	89 (85-92)	
Leeftijd			
15-39 jaar (referentie)	91 (86-95)	93 (87-96)	
40-64 jaar	86 (80-90)	86 (81-90)	
65 jaar en ouder	69* (53-82)	77* (64-86)	
Geslacht			
Man (referentie)	90 (85-93)	88 (83-92)	
Vrouw	83 (77-88)	89 (83-93)	
Ernst van de verstandelijke beperking			
Lichte beperking (referentie)	85 (80-89)	85 (80-89)	
Matige beperking	89 (83-93)	92 (86-95)	
Doet dat (ook) wel eens met partner, familie, vrienden of alleen			
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	84 (79-88)	87 (82-90)	
Leeftijd			
15-39 jaar (referentie)	89 (82-93)	91 (84-95)	
40-64 jaar	81 (73-87)	84 (77-89)	
65 jaar en ouder	78 (48-93)	77 (58-89)	
Geslacht			
Man (referentie)	87 (80-91)	84 (78-89)	
Vrouw	81 (72-88)	89 (83-93)	
Ernst van de beperking			
Lichte beperking (referentie)	91 (86-95)	91 (86-95)	
Matige beperking	70* (60-78)	78* (70-85)	
Gaat <u>wel eens</u> naar activiteiten in georganiseerd verband²			
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	77 (73-81)	83 (78-87)	
Leeftijd			
15-39 jaar (referentie)	81 (75-86)	90 (83-94)	
40-64 jaar	74 (67-79)	76* (69-81)	
65 jaar en ouder	77 (62-87)	78 (63-88)	
Geslacht			
Man (referentie)	81 (75-85)	83 (76-88)	
Vrouw	72 (65-78)	83 (76-88)	
Ernst van de beperking			
Lichte beperking (referentie)	69 (64-75)	82 (76-87)	*
Matige beperking	85* (78-89)	84 (76-89)	

- Vervolg - Tabel C5

Indicator	2006	2008	Vershil 2006-2008
Gaat (ook) wel eens naar activiteiten niet speciaal voor mensen met een verstandelijke beperking			
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	61 (55-67)	58 (52-64)	
Leeftijd			
15-39 jaar (referentie)	68 (59-75)	64 (54-72)	
40-64 jaar	53 (45-61)	55 (46-64)	
65 jaar en ouder	71 (50-86)	47 (31-65)	
Geslacht			
Man (referentie)	64 (56-71)	65 (57-72)	
Vrouw	57 (48-66)	49*	(40-58)
Ernst van de beperking			
Lichte beperking (referentie)	64 (56-71)	64 (57-71)	
Matige beperking	57 (48-66)	50 (40-60)	

* significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie) of significant verschil 2008 tov 2006.

1 hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.

2 bijvoorbeeld een (sport)vereniging, soos, buurthuis of kerk.

Tabel C6: Indicatoren sociale contacten, mensen met een verstandelijke beperking¹ naar subgroepen, 2006-2008 (in procenten)

Indicator	2006		2008		Vershil 2006-2008
Ziet wel eens/regelmatig vrienden					
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	31	(27-36)	27	(22-32)	
Leeftijd					
15-39 jaar (referentie)	41	(34-49)	40	(32-49)	
40-64 jaar	28*	(22-34)	19*	(14-25)	
65 jaar en ouder	14*	(6-27)	22	(13-36)	
Geslacht					
Man (referentie)	32	(26-38)	29	(23-36)	
Vrouw	30	(24-37)	24	(18-31)	
Ernst van de verstandelijke beperking					
Lichte beperking (referentie)	39	(34-45)	35	(29-41)	
Matige beperking	22	(17-29)	19	(13-26)	
Ziet (ook) wel eens/regelmatig vrienden zonder verstandelijke beperking					
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	50	(41-59)	51	(40-62)	
Leeftijd					
15-39 jaar (referentie)	57	(45-68)	51	(37-65)	
40-64 jaar	45	(33-58)	52	(36-68)	
65 jaar en ouder	46	(16-80)	42	(18-72)	
Geslacht					
Man (referentie)	53	(41-65)	53	(39-66)	
Vrouw	46	(33-59)	48	(32-64)	
Ernst van de beperking					
Lichte beperking (referentie)	57	(47-66)	65	(54-75)	
Matige beperking	42	(27-58)	33*	(18-53)	

* significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie) of significant verschil 2008 tov 2006.

¹ hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.

Bijlage D: Resultaten mensen met een verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen (gegevens directe naasten)

Tabel D1 Participatie-indexcijfer¹, gebaseerd op gegevens over de feitelijke participatie, mensen met een verstandelijke beperking², 2006-2008

	2006		2007		2008		Trend 2006- 2008
Totale groep mensen met een verstandelijke beperking	100 ³	(96-104)	104	(101-108)	98	(93-102)	*
Leeftijd							
15-39	106	(100-111)	113	(107-118)	105	(99-111)	
40-64	100	(95-105)	103	(98-109)	95	(89-101)	
65 jaar en ouder	77*	(65-89)	76*	(64-88)	80*	(66-93)	
Geslacht							
man	102	(97-107)	106	(101-111)	99	(93-105)	
vrouw	98	(92-103)	102	(97-108)	96	(89-102)	
Ernst van de beperking							
Licht	114	(109-119)	117	(112-122)	113	(106-119)	
Matig	83*	(77-88)	89*	(84-94)	79*	(73-85)	*
(n)	(1081 ⁴)		(1081 ⁴)		(1081 ⁴)		

- * significant ($p < 0,01$) ten opzichte van de eerste categorie (referentie) of significante trend 2006-2008 ($p < 0,01$)
- 1 Alle gepresenteerde indexcijfers zijn relatief ten opzichte van de totale groep mensen met een verstandelijke beperking in 2006 (=100).
 - 2 hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.
 - 3 de referentiewaarde is gesteld op 100 in het referentiejaar 2006.
 - 4 de respons in de drie opeenvolgende jaren bedroeg respectievelijk 86%, 76% en 71%.

Tabel D2 Feitelijke participatie van mensen met een verstandelijke beperking¹ naar domein, 2006-2008 (in procenten)²

	2006	2007	2008	Trend 2006- 2008
Woonomgeving				
Woont in woonwijk	89 (85-92)	87 (82-90)	85 (81-89)	
<i>Woont niet met andere mensen met een verstandelijke beperking</i>	39 (33-45)	37 (32-43)	34 (29-41)	
Maakt regelmatig gebruik van minmaal 2 buurtvoorzieningen ³	48 (42-53)	48 (42-53)	47 (41-54)	
Mobiliteit				
Gaat dagelijks ergens naar toe	60 (55-65)	70 (65-75)	49 (43-55)	*
Maakt gebruik van OV ⁴	24 (20-28)	27 (23-32)	23 (18-28)	
Werk en dagbesteding				
Heeft betaald werk (≥ 1 upw)	29 (25-34)	30 (25-35)	29 (24-35)	
<i>Heeft betaald werk bij reguliere werkgever</i>	15 (9-23)	17 (11-26)	12 (6-22)	
Heeft onbetaald werk	11 (9-15)	13 (10-18)	14 (11-19)	
Doet dagbesteding	59 (54-64)	50 (45-56)	53 (48-59)	*
Opleiding				
Volgt school/opleiding	4 (2-7)	7 (4-10)	7 (4-11)	
<i>Volgt reguliere school/opleiding</i>	n.b. ⁶			
Vrije tijdsbesteding				
Bezoekt <u>maandelijks</u> een restaurant, cafe, bioscoop, theater, attractiepark of museum	28 (24-33)	25 (20-29)	31 (26-37)	
<i>Doet dit (ook) niet speciaal georganiseerd voor mensen met een verstandelijke beperking</i>	89 (81-94)	94 (82-98)	87 (77-93)	
Gaat <u>maandelijks</u> naar activiteiten in georganiseerd verband ⁵	77 (72-81)	77 (72-81)	75 (70-79)	
<i>Doet dit (ook) niet speciaal georganiseerd voor mensen met een verstandelijke beperking</i>	65 (58-71)	65 (59-71)	53 (46-60)	*
Sociale contacten				
Ziet <u>wel eens/regelmatig</u> vrienden	52 (47-58)	56 (50-61)	52 (46-58)	
<i>Ziet (ook) wel eens/regelmatig vrienden zonder verstandelijke beperking²</i>	66 (58-73)	74 (66-80)	75 (66-82)	
(n)	(1081)	(1081)	(1081)	

* significant in 2008 tov 2006 (p<0.01)

1 hier gedefinieerd als mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder.

2 de cursief gedrukte percentages zijn berekend over de groep die op het betreffende domein participeert: zo woont in 2006 39% van de groep die in een woonwijk woont (89%) daar niet met andere mensen met een verstandelijke beperking.

3 mensen die regelmatig gebruik maken van buurtvoorzieningen hebben bij minimaal twee van de vijf volgende categorieën aangegeven dat zij de betreffende voorziening regelmatig gebruiken: 1. winkels, 2. bank/postkantoor/pin-automaat, 3. bibliotheek, 4. buurthuis, 5. park en groenvoorzieningen

4 bus, trein, metro, tram.

5 hier gedefinieerd als minimaal eens per maand deelnemen aan een vereniging, soos of religieuze bijeenkomst of in het afgelopen jaar een niet aan werk gerelateerde cursus gevolgd hebben.

6 niet beschikbaar, te kleine aantallen.